

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 128. szám

2020. 4. szám

tartalom

igehirdetés

Steindl-Papp Judit: „Jer, tárjunk ajtót még ma mind!” / 1

Ordass-évforduló

ifj. Zászkaliczky Pál: Ordass 75 / 4

tanulmányok

Gregersen-Labossa György: A diakonátus szükségessége és esélyei a Magyarországi Evangélikus Egyházban / 7

Tubán József: Háború vagy béke? Fegyver és erőszakmentesség, honvédelem és felebaráti szeretet, katonai szolgálat és keresztyénség 1. rész / 14

könyvismertetés

Eszlényi Ákos: A kerepesi, kistarcsai gyülekezetplántálás / 30

Ittész András: A történészek feladata. A Háló sorozat újabb kötetéről / 33

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 128. szám – 2020. 4. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

„Jer, tárjunk ajtót még ma mind!”*

⁷Emeljétek föl fejeteket, ti, kapuk, emelkedjétek föl, ti ősi ajtók, hogy bemehessen a dicső király! ⁸Ki az a dicső király? Az erős és hatalmas ÚR, az ÚR, aki hatalmas a harcban. ⁹Emeljétek föl fejeteket, ti, kapuk, emeljétek föl, ti ősi ajtók, hogy bemehessen a dicső király! ¹⁰Ki az a dicső király? A Seregek Ura, ő a dicső király! (Zsolt 24,7–10)

Az elmúlt adventi hetek estéit családunkban végigkísérte egy kemény táblás mesekönyv. *Boribon vendégei* – ez a címe. Estéről estére, újra és újra fel kellett lapozni a kisebbik kislányom kérésére. Kisgyerekes szülők vagy éppen nagyszülők előtt biztosan ismert a mackó, Boribon alakja, aki sok gyermek számára kedves. Ebben a történetben újabb és újabb vendég kopogtat be Boribonhoz. Kopp-kopp. – Ki az? – Brekk-brekk. Én vagyok. – Szia, Béka! – Szia, Boribon. – Bejöhetek? – és így érkeznek az újabb és újabb vendégek. Megállnak a küszöbön, kopogtatnak, bemutatkoznak, és bebocsátást nyernek, majd helyet kapnak az ünnepi asztalnál.

Advent utolsó napjaiban járunk, „[k]arácsony int / felénk megint”, ahogy Túrmezei Erzsébet írja¹ – és bizonyára a készülődés, a vendégvárás feszültsége – mindenféle értelemben – áthatja a napjainkat. A mai vasárnap, advent 4. vasárnapja azonban fokozottan arra a vendégre, arra az Úrra irányítja a figyelmünket, aki nem csak december táján ér rá, vagy akar bekopogtatni az otthonunk ajtaján. Ő mindig úton van felénk, és annyira közel van, hogy a küszöbön áll! Figyelünk-e, rá emeljük-e a tekintetünket az ünnepi készülődés forgatagában, zajában? Órá, aki önmagáról mondja: „>Íme, az ajtó előtt állok, és zörgetek«” (Jel 3,20). Bizony, nem mi megyünk hozzá. Ő keres. Ő talál meg. Ő zörget, és ő kér bebocsátást. Adventi énekünk sorai is róla szólnak: „Jer, tárjunk ajtót még ma mind! / A legnagyobb király van itt, / Kit Úrnak vall a föld s az ég, / De mint Megváltó jó közénk, / Hogy hozzon békét, életet.” (EÉ 137)– de maga a zsoltáros is a király érkezéséről beszél, aki figyelmet kér, és ajtónyitásra készítet.

Ő mindig úton van felénk

A 24. zsoltár az őszövségi ünnepi liturgia részévé vált. Többféle magyarázatot is felvonultatnak az írásmagyarázók, hogy mikor is keletkezhetett a zsoltár szövege valójában. Elképzelhető, hogy Dávid király rendszeresen énekelte, amikor diadalmenetben hazatért Jeruzsálembé egy-egy győztes csatából. Odaérve a város kapuihoz, ünnepélyesen megkérdezték a kapuőrök: Ki a dicső király? Dávid pedig a válaszában nem önmagának, hanem az Úrnak, a teremő Istennek adta a dicsőséget. Rá mutatott. Ő az erős, hatalmas király, aki a földi királyt felhasználva győzelemre vezette népét.

* EÉ 137.

1 Túrmezei Erzsébet: *Karácsonyi rímek*. <https://www.istenesversek.hu/turmezei-erzsebet-karacsonyi-rimek/> (letöltve: 2020. november 8.).

Másrészt, az ószövetségi kultuszban, nagy ünnepeken szokás volt a szövetség ládáját körülhordozni Jeruzsálemben. A szövetség ládája, vagy más néven frigyláda, hosszú időn át Izrael legszentebb kultusztárgya, Isten jelenlétének a jelképe. Maga Isten rendelte el az elkészítését a Mózes által vezetett pusztai vándorlás során. A templom megépítése után pedig a szentek szentjében volt a helye. Ókori ábrázolásokon trónként jelenik meg a láda, melyen láthatatlanul ül az Isten. Amikor egy nagy ünnepen a frigyládát hordozó papok az ünnepre érkező zarándokok kíséretében visszaértek a templomhoz, a templomban őrködő paptársaikkal váltakozva szólaltatták meg a kapuliturgiát. Először költőien szép felszólítást intéztek a szentély megszemélyesített kapuihoz: „Emeljétek föl fejeteiket, ti kapuk, emeljétek föl, ti ősi ajtók, hogy bemehessen a dicső király!” Majd a bentről hangzó kérdésre – „Ki az a dicső király?” – jött a válasz: „Az erős és hatalmas ÚR, [... a] Seregek Ura, ő a dicső király!” (Zsolt 24,7–8.10) Az ünnepi liturgia résztvevőinek újra és újra alkalmuk nyílt kimondani a hitvallást: az Úr a dicsőség királya, aki bevonul a szentélybe, és jelen van, népe körében lakik. A zsoldár Istennek, a dicsőség királyának közeledéséről, a neki való hódolatról, imádatról, az ő jelenlétéről és uralmáról szól.

Az elmúlt heteket végigzarándokolva, az adventi liturgia részeseiként különféle aspektusokból, de lényegében ugyanazt az örömhírt hallhattuk. Az Úr jön! Jön felénk. Ő, aki egykor ártatlan csecsemő képében már eljött, és itt járt közöttünk. Ő, aki halálával legyőzte a legnagyobb ellenségünket, megtörte a gonosz hatalmát, és feltámadása után dicső királyként visszatért mennyei trónjára. Ő, aki ígérete szerint újra eljön a világ végén dicsőségében, de ma is, most is jelen van közöttünk. Erős és hatalmas ÚR, a Seregek Ura! Azaz minden teremtet hatalom és erő a lábai alá van vetve. Megharcolta a harcot a sátánnal, minden erővel, ami fogva tarthatna, leigázhat-

na téged és engem. Nincs az a megköthetőség, amit ne tudna feloldani, nincs az a bezárt, elzárt élet, amit képtelen lenne megnyitni, nincs az a sötét erő, amit ne tudna legyőzni, életünkben kiűzni, távol tartani.

Ígérete szerint újra eljön a világ végén dicsőségében, de ma is, most is jelen van közöttünk.

Itt van, jelen van közöttünk. A küszöbön áll. De még az övéi sem ismerték fel őt. Előttünk van Keresztelő János figyelmeztető szava: „[...] közöttetek áll az, akit ti nem ismertek»” (Jn 1,26) – mondja a Jeruzsálemből hozzá sereglő papoknak, lévítáknak, farizeusoknak. Akik oly régóta hallják a próféciaikat, a dicső király, a szabadító Úr érkezéséről. Oly régóta szól felénk a figyelemfelhívó hang: Emeljétek fel fejeteiket! Tárjátok ki előtte szíveteket! Keresztelő János róla tanúskodik, a Betlehem egei alatt született Messiásról, a szabadító Úrról. Nem egyszerűen azt mondja el, hogy Isten újabb szabadítót küld a népnek, hanem az igazit, az egyetlen, akire sóvárogva vár a világ! Isten teljesen újat kezd értünk és miattunk! Itt van, jelen van, közöttetek áll, de nem ismeritek! Számtalan szív zárva maradt előtte. Nemcsak Keresztelő János idejében, de azóta is.

Az adventi király ajtónyitásra készlet, befogadásra vár! Jól figyelj, mert nem nagy csinnadratta közepette érkezik, ahogy 2000 évvel ezelőtt sem így történt. A csendben jön közel hozzád és hozzám. Igéjében, a szentségben közelít feléd. Az imádságos lelkületű szív ajtaja a Lélek által

megnyílik előtte, hogy aztán a dicső király oda betérve trónra léphessen. Nem azért, hogy porba taszítson, hanem hogy öröme hangoljon. A

gyászt öröme fordíthassa. A szomorúságban megvigasztaljon, hogy ledöntse a szeretetlenség, a viszály, a megsértettség, a hitetlenség falait. Azaz békességet teremtsen bennünk.

Pál apostol, amikor az evangélium hirdetése miatt szorongattatott helyzetben, börtönben van, így biztatja a filippi gyülekezetet: „Örüljétek! [...] Az Úr közel!” (Fil 4,4–5). Az apostol azért tud így biztatni a nehéz helyzetében is, mert az imádság pozíciójában van. Térdre tud ereszkedni, és nem az orrát lógatja, hanem felemeli tekintetét, szívét ahhoz az Úrhoz, aki minden értelmet meghaladó békességet és örömet munkál benne. Elcsendesedik és – úgymond – más dimenzióba kerül.

Az Úr legyen veletek! – És a te lelkeddel! – Emeljük fel szívünket! – Felemeljük az Úrhoz! – halljuk az úrvacsorai liturgia bevezető részében a liturgus és a gyülekezet párbeszédét. Az Isten jelenlétét megerősítő köszöntés után szól a biztató felszólítás. Ami ezután történik az úrvacsorában, a letérdelés pozíciójában, a szentség magunkhoz vételekor, az ésszel meg nem magyarázható. Más dimenzió. Isten érkezik, a dicsőség királya, testi valóságában a kenyér és a bor színében. Nem valamit küld, nem is valami érkezik tőle, hanem ő maga jön, önmagát adja. Találkozni akar velünk, és engedi, hogy megtaláljuk őt. A Lélek által nyitottá tesz a találkozásra.

Engedjük, hogy az érkező Úr uralkodhasson bennünk, hozzon békét, életet, boldogságot, világosságot az életünkbe, és vegyük komolyan az úrvacsorai liturgia küldő szavait: „Megízleltétek a bűnbocsánat örömét, építétek hát a testvéri közösséget az emberek között megbocsátással és áldozatos szeretettel!”² Így készüljünk ajtónyitással az ünnepre! Nyíljunk meg Urunk felé és egymás felé! Ámen.

ajtónyitásra készlet, befogadásra vár!

ő maga jön, önmagát adja.

2 *Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv.* Budapest, 2007, Luther Kiadó, 90. https://liturgia.lutheran.hu/evangelikus-istentisztelet-liturgikus-konyv/liturgikus-istentiszteleti-rend/@@preview_provider (letöltve: 2020. november 8.)

Ordass 75

Jézus!

Az Úr nevével köszöntöm az Olvasót, ahogy ezt Ordass Lajos is sokszor tette, aki naplójának egyes éveit, prédikációit, de számos levelét is így kezdte. És ez nem formáság, pusztá keret volt számára, hanem valódi tartalmi felütés. Amit az ő nevében kezd az ember, az megtelik tartalommal. De jelzi azt is az olvasó számára, hogy ő is, a szerző is a Megváltó jelenlétében él, tekintete előtt cselekszik, ír, olvas. Nem fenyegetés ez, hanem az őszinte keresztyén öröm legfőbb forrása.

Mert Ordass Lajos így élt. Ő, az elszakított országgrészből származó, családjától elszakadt diák, a papi hivatást választó fiatalember, a rábízottakat híven gondozó lelkipásztor, a saját érdekeit háttérbe szorító püspök, a félreállítottságában is hűséges vigasztaló, a rá mért igazságtalanságokat és szenvedést Urára tekintve hordozó áldozat.

Kedves Olvasó!

Ezekkel a bekezdésekkel kezdtem a közelmúltban azt a köszöntőt, amely Ordass püspök úr naplójának 1948-as, valamint 1956–57-es éveinek kiadásába készült. Szerettünk volna ezzel a

a rá mért *igazságtalanságokat és szenvedést Urára tekintve hordozó áldozat.*

könyvvel megemlékezni püspökiktatásának 75. évfordulójáról. Emberi terveink megvalósulását több minden is keresztezte, de jó reménységünk (és érvényes szerződésünk) van arra, hogy jövő év első felében napvilágot láthat ez a kötet.

Napjainkban sokakat bánt és zavar Ordass személye, keménysége, konokságnak látszó következetessége, a reálpolitikai szempontok figyelmen kívül hagyása. Egy valamit azonban nehéz elvitatni tőle: Krisztus tanúja akart lenni, és viszontagságos élete során végig az is maradt. Bízom abban, hogy ennek felismerésében sokakat segít majd a napló megismerése, annál is inkább, mert a kiadást folytatni szeretnénk, hiszen ránk maradtak az 1961–78-as évek feljegyzései is.

Szóljunk azért most mégis inkább az évfordulóról. 1945. szeptember 27-én iktatták be a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspöki székébe Ordass Lajos kelenföldi lelkészt. Egy ilyen ünnepi alkalom azok életében, akik a XX. században ezt megélték, legtöbbször egy felfelé ívelő életpálya fényes pontja, fontos állomása. Még akkor is, ha az utána következő szolgálati

Krisztus *tanúja akart lenni, és viszontagságos élete során végig az is maradt.*

időszak persze egyikük számára sem volt minden pillanatában örömteli és dicsőséges. Mégis, olyan nehéz sorsot, amilyen Ordassra méretett, senkinek sem kellett elszenvednie. Része volt ennek az egyház újjáépítése lelkieben és

épületekben egyaránt, egy istentagadó hatalmi rendszer kiépülésének elhordozása, rengeteg konfliktus, aljas vádaskodások, hazug koncepciók per, kétszeri félreállítás, börtön, egyházi küllőbírói elítélés és számos csalódás emberekben, munkatársakban, lelkészekben.

Ifj. Fabiny Tibor egy 1999-es, kiadatlan tanulmányában így foglalja össze Ordass székfoglaló beszédét: „Két tézist állít fel az egyházzal. 1. Az egyházat nem kell féltetni, mert az egyház az evangélium kincsének hordozója, amelyet Isten a világ alapjainak megvettetésekor fundált. Ezért a történelem viharait is túléli az egyház – az egyház legyőzhetetlen. 2. Az egyház tagjait azonban lehet és kell is féltetni és ezért van munkára és munkásokra szükség. Ezért tekintetét az egyház munkásaira veti.”¹

Talán érdemes elővenni most, a 75. évfordulón a *Keresztyén Igazság* 27., 1995. őszi számát, amely teljes terjedelmében közli a székfoglalót. Döbbenetes az előrelátása, amikor így fogalmaz: „És a határvonalakon áthágtak-ra gondolva vállalnunk kell, hogy soha-soha el nem ismerhetjük az egyházi szolgálat elé odaállított határsorompókat. Nincsen olyan határsorompó, amelynek átlépésére az evangélium munkatársainak Urától kapott útlevél érvénytelen volna! Az egyház igehirdetésének joga is, kötelessége is a határok átlépése.»² Megszólaltatja prófétai reménységét is: „saját érdekében cselekszik az államhatalom, ha utat nyit az egyháznak arra, hogy az evangéliumot minél szélesebb körben terjeszthesse. Főként a nevelés idejében élő gyermekek és ifjak között».”³ Néhány év múlva éppen ezen a területen támadtak a legnagyobb konfliktusok Ordass és az állami hatalmasok között.

75 évvel ezelőtt sokan tekintettek bizakodással a jövőbe. Egy háború romjain ébredező életöszönt mutató nemzet, személyes veszteségeket és hiányokat cipelő emberek és családok váltak ezekben az években fogékonyra Isten üzenetére. Ma már tudjuk, hogy a reményteljes indulást hamar megtorpanás és megtöretés követte. Mégis, mai hanyatló időszakunkban is biztatás lehet Ordass Lajos záró gondolata. „Addig is, akkor is és örökké is tölünk, az egyház munkásaitól és tagjaitól, akik megismertük

Döbbenetes az előrelátása

soha-soha el nem ismerhetjük az egyházi szolgálat elé odaállított határsorompókat.

mai hanyatló időszakunkban is biztatás lehet Ordass Lajos záró gondolata

- 1 *QUO VADIS, EGYHÁZ?* – Az egyházkormányzás teológiai és retorikái a Magyarországi Evangélikus Egyházban (1939–1990), 6–7.
- 2 Ordass Lajos: Püspöki székfoglaló. Ordass Lajos püspöki székfoglaló beszéde 1945. szeptember 27-én. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 1995. ősz. 30–31. 9. http://www.ordass.hu/docs/KI_027_1995osz.pdf (letöltve: 2020. november 8.)
- 3 Ordass: *Püspöki székfoglaló...* (2. jz.), 12.

az Isten kegyelmének és dicsőségének áldott evangéliumát, az egyháznak ezt a drága kincsét, azt akarja a megváltó Krisztus, hogy ahol van a mi kincsünk, ott legyen a mi szívünk is. Adjuk hát oda mindannyian maradéktalanul a szívünket a szent evangéliumnak. Testvéreim, higgyétek, megáld érte Isten!»⁴

Karácsonyest

Lukács 2,1–20 Igehirdetés előtt

Mennyei Édesatyánk!

Szent akaratoddal megteremtetted a világot. Jóságoddal gondot viseltél róla. Szerelmeddel akkor hajoltál hozzánk legközelebb, amikor egy ilyen éjszakán a bűnben fuldokló világ megváltására elküldötted egyetlen Fiadat. Azért adtad, hogy ő legyen számunkra a világosság és az élet.

Rád nézünk, és úgy imádkozunk hozzád: Jézusban add meg nekünk is a világosságot. Ő őrzi el szívünkben a sötétség minden rémét. Az élet ajándékát pedig adja meg nekünk olyan gazdagon, hogy ne csak a földön tegyen minket boldoggá, hanem eljussunk vele hozzád, az örökkévalóságba. Ámen.

Budapest-Deák tér, 1946. december 24-én.

Ordass Lajos

⁴ Ordass: *Püspöki székfoglaló...* (2. jz.), 14.

A diakonátus szükségessége és esélyei a Magyarországi Evangélikus Egyházban

„Az egyház diakónusi szolgálatot (hivatalt) tart fenn. [...] A diakónusok lelki és szakmai közösséget alkotnak.”¹

A fent idézett törvény világos jogi alapot ad ahhoz, hogy egyházunk szolgálati rendjében megjelenjen a diakóniai szolgáló közösség, amelynek a tagjai elköteleződés, képzés és püspöki felhatalmazás után állnak munkába, vagy addigi munkájukat más minőségben végzik tovább. E teológiai kérdést kívánjuk megvilágítani az alábbi tanulmánnyal.

Bibliai és történeti alapvetés

Rendkívül érdekes lenne, de e tanulmány kereteit szétfeszítené, ha az Ószövetség szociális és diakóniai tanítását ismertetnénk. Mindenesetre mind a választott nép, mind az ókori birodalmak fejlett szabályrendszert fejlesztettek ki a társadalmi igazságosság és méltányosság biztosítására. Mindenekelőtt a *Tóra* szociális törvényeit és a próféták könyveit kell kiemelni, amelyeken keresztül tetten érhető egy alapkonfliktus a mózesi hagyomány és a dávidita monarchia között. Ebben a helyzetben a próféta mint „politikai demagóg” (Max Weber²) szólal meg, aki a mózesi törvényekre hivatkozva ütközik a királyi és vallási hatalom képviselőivel, a gazdagokkal és a hatalmukkal visszaélőkkel. A próféták társadalmi diagnózisa tökéletes, és ma is korszerűnek mondható: „Minden szociális és egyébfajta bajnak az oka az Isten-ismeret hiánya. [...] Szociális jólét csak a vallásból fakadhat, mint ahogyan a vallástalanság, vagy a hamis vallás szülte meg a szociális nyomorúságot.”³

Az Ószövetség diakóniai vezérelve, szociális tanítása Mikeás próféta szavával foglalható össze (5,8): „Ember, megmondta neked, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az Úr! Csak azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Isteneddel szemben.”

Az Újszövetség a diakónia teológiai alapvetésének legfőbb forrása, hisz a legfőbb diakónus Krisztus, aki a legdrágább és megismételhetetlen szolgálatot végezte a kereszten. A tanítványok kiküldése, majd a feltámadott Jézus parancsa, a pünkösd utáni ösgyülekezet (*ekklészia tu theu*) megszületésével együtt járt az irgalmasság cselekedete is, és az egyház életének előbb spontán,

1 2005. évi V. törvény az egyházi szolgálat külön területeiről. V. fej. 25/A § (2). <https://zsinat.lutheran.hu/torvenyek/hatalyos-toervenyek/2005.%20evi%20V.%20toervenye%20az%20egyhazi%20szolgalat%20kuloen%20teruleteirol.pdf/view> (letöltve: 2020. november 16.).

2 In: Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme – vallásszociológiai írások*. Budapest, 1932, Gondolat, 398.

3 *A Szentírás szociális tanítása* – F. Warburton, Lewis: *A héber próféták szociális tanítása*. Szerkesztette és kiadta Keeble Samuel. Magyar kiadás Budapest, 1928, 44.

Az Újszövetség a diakónia teológiai alapvetésének legfőbb forrása

Pál apostol a diakónia szó igei, főnévi és egyéb alakját több értelemben is használja, de nála különös hangsúlyt nyer a jeruzsálemi gyülekezet támogatására elrendelt adományok összegyűjtése és eljuttatása. Pál „szóma-koncepcionális krisztológiája” bátor képet alkalmaz az antik-hellén világból, miszerint az egyház Krisztus teste. A korakatolikus egyház idejére, amikor a mozgalmi jelleg háttérbe szorult, és az apostoli kor véget ért, hisz már az apostolok tanítványai is meghaltak, kirajzolódik egy új egyházi rendtartás, amelyben az apostolok, próféták, tanítók, vezetők helyét

kirajzolódik egy új egyházi rendtartás

átveszik a püspökök, presbiterek (papok) és diakónusok. Ennek kontúrjai már megjelennek Pál Timóteushoz írt első levelében. A diakónusok a püspök szemei, kezei és lábai – írták az egyházatyák –, de valójában munkájuk mindig – hogy evangéliumi példát említsünk – Mária és Márta szolgálatának egységét jelentette. Az Újszövetség egészéből tehát egy olyan kép rajzolódik ki előttünk, hogy a koinónia, vagyis a megfeszített és feltámasztott Jézus Krisztussal való közösségből való részesedés kezdettől fogva a továbbadás parancsát is hordozta legalább négyféle módon. Ezek az oszlopokon nyugszik az egyház élete (martúria, koinónia, leiturgia), amelyeket követ a diakónia, vagyis az, amit Krisztus kereszthalála és feltámadása után tennünk kell. Más néven: amit – teológiailag talán nem egy óraműszerkezet precizitásával, de mégis rendkívül plasztikusan – Sztelhlo Gábor a „kezek evangéliumának” nevezett.⁴ Persze a részesedés és továbbadás szent szolgálata szorosan összefügg az úrvacsora diakóniai dimenziójával, amelynek teológiai mélységére Wilhelm Löhe mutatott rá a XIX. században, aki a diakóniát az oltártól elinduló és oda újra és újra

a diakóniát az oltártól elinduló és oda újra és újra visszatérő útnak, folyamatnak írta le

visszatérő útnak, folyamatnak írta le.⁵ A kortárs evangélikus teológusok közül e témában Jürgen Roloff tanulmánya figyelemre méltó.⁶

Mindezek után csak érintőlegesen említhetjük az úgynevezett „konstantini fordulat” utáni egyház szerepét, ahol a trón és az oltár szövetsége számos deformációt eredményezett ugyan, de kétségtelenül lehetőségeket is teremtett az egyház életében. A hierarchia megerősödésével

4 Sztelhlo Gábor: *A MEE diakóniai munkája az utolsó tíz esztendőben (1951-1961)* - kézirat.

5 „Wir in unserer Heimat sollten innere Mission und Diakonie immer vom Altare aus und zu dessen Ehren treiben ...“, Wilhelm Löhe: *Gesammelte Werke* (GW), Neuendettelsau 1986, hg. von Klaus Ganzert, Bd. 5/2, S. 911.

6 Jürgen Roloff: *Zur diakonischen Dimension und Bedeutung von Gottesdienst und Abendmahl* In: Gerhard K. Schäffer – Theodor Strohm: *Diakonie – biblische Grundlagen und Orientierungen*. Heidelberg, 1988, Veröffentlichungen des Diakoniewissenschaftlichen Instituts an der Universität Heidelberg; Hrsg. von Theodor Strohm Band 2. 188.

a diakónusi hivatal a pappá válás alsóbb fokává degradálódott. Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a középkor ispotályos mozgalmái (johanniták) és megújulási kísérletei (szerzetesrendek) tartották életben a diakónia szent ügyét.

A lutheri reformáció homlokterében a deformált egyház megújulása állt éppen az újszövetségi és ősegyházi forrásokhoz való visszatérés révén, de a diakonátus helyreállítása nem került előtérbe. Luther felülírta azt a középkori gondolatot, hogy az egyház kincsei a szegények. Mászt mondott, de azt nagy erővel: az egyház kincse az evangélium, feladata pedig a szegények. Legyünk felebarátunk Krisztusává, és ezzel a képpel indirekt módon a diakónus Krisztus képét alkalmazta. Egy írása a leisnigi gyülekezethez fennmaradt, ahol a városi szegények (ezen értsünk minden elesett célcsoportot) megsegítéséhez adott tanácsot, miszerint a város és a gyülekezet állítson fel egy közpénztárat, és abból támogassa szabályozottan a rászorulókat, amíg nem képes ismét saját lábára állni (*Leisniger Kastenordnung*, 1523)⁷. Luther egyértelműen a város és gyülekezet hatókörébe utalta a diakóniát, és ezzel akarva-akaratlanul letette az alapját a későbbi német szociális, jóléti állam kirovó és újraelosztó rendszerének is.

Luther egyértelműen a város és gyülekezet hatókörébe utalta a diakóniát

A belmisszió újra felfedezi a diakonátust

A vallásháborúk okozta nyomor, járványok közepette egyre jobban iparosodó (kapitalizálódó) Európában a felvilágosodás negatív hatásaként is emlegetett szellemi áramlat következményeként lassan, de biztosan alkalmas táptalajba hullott az egyházellenes ideológia. Marx és Engels 1848-ban kiadta a *Kommunista kiáltványt*, és ezzel kiengedte a szellemet, vagy inkább démont a palackból, mely napjainkig átjárja a világot. Lényege az osztályharc, haladás és internacionalizmus (progresszió) örve alatti ateista erőszak, ami a nácizmushoz, bolsevizmushoz és annak mai mutációihoz vezetett. A városba kényszerült munkásosztály jelentős része nyomorban élt, és gyökértelenül. Angliában egyházi karitatív szervezetek jótékonykodtak, de valódi áttörést az ottani belmisszió óriásai értek el, akik komolyan véve hitüket, az ébredési mozgalmak (John Wesley, Elisabeth Frey, Thomas Chalmers, George Williams, YMCA stb.) hatására, vagyonukat is feláldozva szervezett diakóniát hoztak létre. Germán földön a folyamat némi késéssel, de elindult, és a német pietizmus kimutatható hatására a hit megvallása mellett a „pietista Sionok” egyben képzési, missziói és belmissziói központokká is lettek. Isten – éppen e pietista mozgalom hatására is – olyan prófétaalkatú teológusokat adott az evangélikusságnak, mint Johann Hinrich Wichern hamburgi teológus, nevelő, Theodor Fliedner, Wilhelm Löhe, Friedrich von Bodelschwingh, akiknek művei a mai napig az evangélikus diakónia teológiai viszonyítási pontjai. Életük és munkájuk egyenként is több figyelmet érdemelne a magyar evangélikus teológiai és egyházi közvélemény előtt!

7 D. Luther Márton egyházszerző iratai: *Egy gyülekezeti közpénztár rendje*. Pozsony, 1908, Dr. Masznyik Endre szerkesztése IV. kötet 89.

Témánk szempontjából nagyon fontos, hogy rögzítsük: Wichern, Fliedner és Löhe is a diakonátus helyreállítása mellett érvelt zsinaton, király előtt és egyéb fórumokon is. Elgondolásaik és hangsúlyaik különbözőek voltak, de az evangélikus diakónia mai alakja Németországban és máshol is az ő küzdelmeik gyümölcse. Küzdeni kellett, ahogy minden előremutató és dinamikus szolgálatért az egyházban.

Küzdeni kellett, ahogy minden előremutató és dinamikus szolgálatért az egyházban.

A nagy reformer uralkodó és felvilágosult egyházújító (egységesítő) túlbuzgalma számos kérdést vet fel ma is, de az kétségtelen tény, hogy a belmisszió ügye mellé állt, és így a modern diakóniai struktúra kiépülése zöld utat nyert. Diakóniai szervezetek, egyletek, alapítványok, kórházak, árvaházak és számos addig nem is létező szolgálati forma jött létre, és megalakultak az úgynevezett szolgáló diakóniai közösségek, mint a diakonissza-anyakházak és férfi testvéri közösségek: Kaiserswerth

megalakultak az úgynevezett szolgáló diakóniai közösségek,

Nincs új a nap alatt. Wichern a népegyház kereteit nem koloncnak tekintette, hanem lehetőségnek, egy új, együttműködésen alapuló trón-oltár viszonyban gondolkodott, amelyhez időnként partnerre talált IV. Frigyes Vilmos porosz uralkodóban. (1836), Balley Brandenburg der Johannitenorden (1853), Neuendettelsau (1854), Evangelisches Johannesstift Berlin (1858), Rummelsberg (1890), Augsburg (1891) és a sor még folytatható. Nagy reformációs hullám volt ez, mondhatjuk, hogy any-

nyi szenvedéssel teli év után, egy fajta folytatása a XVI. századi reformátori munkának. Az egyre szélesedő ateista áramlatoknak ideig-óráig a belmisszió áldása gátat szabott. A hullámok nagyok voltak, így a huszadik század elejére Magyarországon is megjelent a belmisszió hatása. Pozsonyból a diakonisszák által Győrön át ért hazánkba a belmissziós mozgalom, ami aztán átjárta az evangélikus egyházat, és sorra alakultak a német modellhez hasonlóan az egyletek, alapítványok és diakonissza-anyakházak. 1924-ben alapították a *Fébé* Evangélikus *Diakonissza* Anyaházat, amely 27 év alatt a győri diakonisszákhoz hasonlóan az evangélikus diakónia meghatározó szereplője lett. A második világháború rombolása, majd a kommunista diktatúra kíméletlen bánásmódja nélkül vélhetőleg e diakóniai közösségek a mai napig diakóniánk meghatározói lennének. Nem így történt, mert 1951-ben felszámolták a szerzetesrendeket és a protestáns szervezeteket, és következett a sötét szocialista világ Magyarországon, amelynek szellemi eredője 1848-ig vezethető vissza, a *Kommunista kiáltvány* megjelenéséig, amely év ugyanakkor a belmisszió születésének az éve is. Kelet-Európában úgy tűnt, hogy az emberarcú szocializmusnak álcázott istentelen és embertelen kommunizmus győzött. Reményik Sándor *Ahogy lehet* című verse juthat eszünkbe, amikor a diakónia és az egyház életének következő évtizedeire gondolunk. Az akkor ismét hányatott sorsú Sztzehlo Gábornak adatott a feladat, hogy a romok között nyílt virágokat csokorba gyűjtse, és ahogy lehet, megszervezze 1952-53-tól az evangélikus diakóniai intézmények hálózatát az egyház szervezeti keretein belül. Gyülekezeti és egyesületi örökségek maradványait kellett életben tartani Győrtől Nyíregyházáig, Balassagyarmattól

Sztzehlo Gábornak adatott a feladat, hogy a romok között nyílt virágokat csokorba gyűjtse,

Pécsig, Budapesttól Békéscsabáig. Túrmezei Erzsébetet és társait szélnek eresztették. Volt, aki családot alapított vagy világi hivatásba állt, mások kivándoroltak, és megint mások csendesen szolgálva egy-egy gyülekezet árnyékában bújtak meg. A diakónia ügye csendes, szerény körülmények között, de annál nagyobb egyházi összefogással működött, miközben a diakónia újszövetségi, reformatori és belmissziós teológiai kincsét elhomályosította a Káldy-korszak téves teológiai irányzata, amit diakóniai teológiának neveztek. Ennek kifejtésére és értékelésére most nem vállalkozunk, de Vajta Vilmos könyve segítséget nyújt minden érdeklődőnek, hogy alapos ismeretekkel és értékeléssel, hovatovább a korszak lezárásával megismerkedjen.⁸

Mindenesetre a diakóniai teológia annyira áthatotta a magyar teológiai gondolkodást, hogy lényegében a rendszerváltozás után egy

paradox helyzet állt elő. Egyrészt dinamikus épült ki az egyre nagyobb intézményhálózat, másrészt elmaradt a teológiai reflexió. Ennek kellett véget vetni, és megtörni a csendet, hogy a diakóniai teológiától ismét eljussunk a teológiailag megalapozott diakóniáig. A XX. század második felében a nyugati teológiai irodalomban egyre nagyobb jelentőséggel bír a diakónia kérdése, amiben jelentős szerepet játszott és játszik ma is a heidelbergi egyetemen működő Diakoniewissenschaftliches Institut. Persze némi malíciával jegyezzük meg, hogy amíg Keleten még délben is sötétség uralkodott – a „legvidámabb barakkban” is! –, addig Nyugaton is komoly változások zajlottak, amelyek gyakran eszközül tekintettek a diakóniára. Konkrétan arra a csendes és mosolygós, a jóléti állam köpenye alatt formálódó, 1968-as generációhoz köthető nyugatos baloldali mozgalomról beszélünk, amely erős hatást gyakorolt a nyugat-európai teológiai oktatásra és munkára. Bujfi Ferenc filozófus egy nemrég megjelent riportban beszél arról, hogy Európának csak teste van, lelke nincs.⁹ A posztkeresztyén korszakban az egyház elvesztette társadalmi hatóerejét, és szociális munkára van befogva. Kemény és elgondolkodtató szavak, amikor magyar diakóniánk jövőjét tervezzük.

A teológiai eszmélődéshez a municiót mégis bajor, német és skandináv testvéreink munkájából mérítettük. Különösen fontosak a diakóniai szolgáló közösségekből érkező impulzusok. A rummelsbergi, neuendettelsauai és más szervezetek is próbálkoznak a régi modellek újragondolásával, és a diakonátus korszerű megközelítésével. A pozitív példák megtermékenyítően hatnak munkánkra.

a diakónia újszövetségi, reformatori és belmissziós teológiai kincsét elhomályosította a Káldy-korszak

egy nemrég megjelent riportban beszél arról, hogy Európának csak teste van, lelke nincs

8 Vajta, Vilmos: *Die Diakonische Theologie in Gesellschaftssystem Ungarns*. Frankfurt am Main, 1987, Verlag Otto Leubeck. Magyarul: Vajta Vilmos: *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben*. Budapest, 2006, Luther Kiadó.

9 Európának csak teste van, lelke nincs – Bujfi Ferenc a Mandinernek. <https://nemzeti.net/europanak-csak-teste-van-lelke-nincs-buji-ferenc-a-mandinernek%E2%80%8B-15735925.html> (letöltve: 2020. november 17.)

A külföldről átvett és magyarosított gyakorlatok jók (diakonátus alapképzés: *Keresztyén házban dolgozom* stb.), az impulzusok is fontosak, de komoly teológiai munkát csak egyetemi háttérrel lehet folytatni. Éppen ezért jelentős momentum volt, amikor az Evangélikus Hittudományi Egyetem, a Sze-

komoly teológiai munkát csak egyetemi háttérrel lehet folytatni.

gedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kara, valamint a római katolikus Gál Ferenc Egyetem közös európai uniós pályázaton vehetett részt, amelynek célja tantárgyfejlesztés volt. Interdiszciplináris munka indulhatott

szociális és teológiai szakemberek bevonásával, amelynek pályázatban előírt eredménye lett három szakirányú és hat rövid ciklusú képzés tananyagának elkészítése, a digitális oktatás és arculat fejlesztése; illetve egy indirekt eredményről is beszámolhatunk, mert egyetemi szenátusi és fenntartói döntés nyomán, megalapították az egyetem keretein belül a Diakóniai Képzési Központot. Ezzel a teológiai műhelymunka feltétele is teljesült, és a teljes diakóniai képzési portfólió e központ szervezése és irányítása alá került. Ennek vezetője Johann Gyula evangélikus lelkész lett. 2020-ban el is indult az első saját fejlesztésű szakirányú továbbképzés, a szupervízor – diakóniai mentor szak. E képzés újszerű, és nem csak az evangélikus diakónia munkatársait érintheti, hanem iskolarendszerünkben dolgozó pedagógusok, lelkészek és a testvéregyházak tagjai felé is nyitott. A jövőben újabb nappali és esti felsőfokú diplomát adó képzések indítását tervezi az egyetem. Ez a teológiai többlettudással elsajátított felsőfokú végzettség iskolarendszeren belüli képzést ad a jövőbeni diakónusoknak. Ugyanakkor a diakonátusképzés iskolarendszeren kívüli lehetőséget is biztosít azoknak, akik nem felsőfokú végzettségűek, de szakmai képesítésüket kiegészítve diakónusként szeretnének dolgozni valamely egyházi intézményben, vagy önkéntesként gyülekezetben.

Mindezek alapján az új evangélikus diakóniai közösségbe az tartozhat, aki elkötelezett egyházi és gyülekezeti kapcsolattal bír, vállalja a képzést, és óhajtja, hogy püspöki áldással és felhatalmazással diakónusként munkálkodjon. A diakónus az intézményben a munkája mellett az intézményi lelkész felügyelete mellett karizmájának megfelelő lelki munkát is végezhet, illetve gyülekezetében is, ha erre a gyülekezet igényt tart. A felhatalmazást a diakóniáért felelős püspök adja a diakonátus vezetőjének ajánlására. Természetesen önkéntes gyülekezeti tagok is jelentkezhetnek diakóniai szolgálatra, akik a gyülekezeti diakónia területén és az istentiszteleti életben tevékenykedhetnek.

A felhatalmazott diakónusok szolgáltató és lelki közösséget alkotnak, ami azt jelenti, hogy szükség van arra, hogy e közösség szervezett formában működhessen. A Főbé Evangélikus Diakonissza Egyesület olyan, mint egy elhanyagolt park közepén álló üres, omladozó kúria. Történelmi levegő járja át tereit, ódon falai méltósággal merednek az ég felé, de szinte kiüresedett.

A felhatalmazott diakónusok szolgáltató és lelki közösséget alkotnak

Persze mindez túlzás, hisz egy működő egyesületről van szó valós tagsággal, de mégis céltalan útkeresés jellemezte az elmúlt éveket.

A Fébé jövőbeni feladatát három területen látjuk: egyrészt Túrmezei Erzsébet szellemi örökségének kezelőjeként fontos, hogy Túrmezei emlékét őrizze és ápolja; másrészt diakóniai karaktere miatt alkalmas arra, hogy a gyülekezetekben segítse egy országos diakóniai önkéntes csoportokból álló hálózat felépítését, együttműködve az egyházvezetéssel és mindenekelőtt a helyi gyülekezetek vezetőivel, képzést, szakmai támogatást, lelki vezetést, nemzetközi kapcsolatokat, nyilvánosságot, tárgyi és anyagi támogatást nyújtva; a harmadik fontos küldetése a fentiekben leírt diakonátus szervezeti hátterének biztosítása. Ez azt jelenti, hogy a diakónusi szolgálatot vállaló evangélikus testvérek egyben az egyesület tagjai is lesznek, és az egyesület – a régi anyaházi mintára – lelki és szakmai hátteret biztosít a diakonátus közösségének: konferenciák, tanulmányi utak, lelki napok, kiadványok, lelkivezetés, lelkigondozás, anyagi támogatás továbbképzéshez, külföldi kapcsolatok szervezése, lelki liturgikus kultúra közvetítése, forrásgyűjtés, rekreációs lehetőségek biztosítása. Megakadályozás vagy más konfliktus esetén mentorálás és mediálás a felek között, érdekvédelem, diakónusi identitás erősítése.

Mindezek alapján a római katolikus és anglikán egyházhoz hasonlóan, illetve skandináv és egyes német testvéregyházak gyakorlatát is követve, elérkezett az idő, hogy Isten segítségével és Krisztus, a diakónus vezetésével ez az új szolgálati ág felállhasson, és hasson, alkosson, gyarapítson Isten dicsőségére, egyházunk és nemzetünk javára. Imádkozunk érte!

elérkezett az idő

Mi vagyunk Krisztus kezei

Krisztusnak ma nincs más keze, csak a miénk, amellyel művét folytatni akarja; nincs más lába, csak a miénk, hogy az embereket az ő útján vezesse; nincs más ajka, csak a miénk, hogy az emberek előtt megnyilatkozzék; nincs más segítsége, csak a miénk, hogy az embereket megnyerje magának; mi magunk vagyunk a Biblia, amit tömegek olvasnak; mi vagyunk Isten utolsó, szavakba és tettekbe foglalt örömhíre. De, jaj, mi lesz, ha az írás olvashatatlaná vagy hazugsággá válik; ha kezünk mással lesz tele, s nem az ő dolgaival; ha lábunk oda visz, ahová a bűn kísérti lépteinket; ha ajkunk olyat hirdet, amit ő maga elutasítana; hogyan is tudnánk őt szolgálni, ha nem őt követjük?! (XIII. századi ima)

Háború vagy béke? Fegyver és erőszakmentesség, honvédelem és felebaráti szeretet, katonai szolgálat és keresztyénség 1. rész

1. Szubjektív bevezetés

Bár nem illő, ebben az esetben néhány személyes mondatnak mégis meg kell előznie a téma részletes kifejtését.

Soha nem voltam katona, bár az akkor hatályos törvény által előírt sorozáson katonai szolgálatra minden korlátozás nélkül alkalmasnak találtattam. A sorozás napján mégis polgári szolgálatra adtam be a jelentkezésemet, amelyet az illetékes hadkiegészítő parancsnokság el is fogadott, hozzájárulva ahhoz is, hogy csupán a néhány héttel később kezdődő teológiai tanulmányaim végeztével teljesítsem e kötelezettségemet. Erre végül mégsem került sor, minthogy idővel a felszentelt lelkészek automatikusan felmentést kaptak mindennemű katonai szolgálat-teljesítés alól, legalábbis békeidőben.

Egykori döntésemben tagadhatatlanul szerepe volt egy fajta fiatalos naivságnak, lázadásnak, illetve annak, hogy az akkori véderő – 1991-et írtunk – döntően még a Magyar Néphadsereg szellemiségét hordozta magában, amivel bizonyára nehezen tudtam volna azonosulni. A döntésemet alapvetően mégis az a fajta, utóbb majd részletesebben ismertetett eszmeiség befolyásolta, amely szerint ha a hívő embernek nem szabad embert ölnie, akkor nem szabad arra felkészülnie, arra opcionálisan esküt tennie még a legnemesebb cél, a haza védelmében sem, mert ez ellenkezne az embertárs szeretetére vonatkozó krisztusi paranccsal (vö. Mk 12,31).

Noha akkori önmagammal e tekintetben sem tudok már maradéktalanul azonosulni, bizonyára a személyes érintettség miatt is foglalkoztatott ez a kérdés az elmúlt két és fél évtizedben. Ezzel azonban a szubjektív megszólalásnak véget is kell érnie.

2. Objektív bevezetés

Nem csupán a Biblia, hanem a történelem valamennyi kultúrateremtő vallásának tanításai-ban kiemelt szerepet játszanak a szűkebben vagy tágabban értett felebarát iránti szeretetre, az élet védelmére és elvételének tilalmára vonatkozó tételek.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy az e vallások által teremtett kultúrák történelmének és jelenének szerves részét képezik a különböző erőszakos cselekmények, a hétköznapi vitákból kialakult gyűlölködéstől a véres háborúig, amelyek háttérben gyakran vallási mozzanatok is meghúzódnak.

Kétségtelen az is, hogy a mindenkori hívő ember a maga hitbeli meggyőződése alapján kénytelen állást foglalni – nemcsak elméleti síkon, hanem a gyakorlati magatartás tekintetében is – az

ilyen helyzetekben. Ezek az állásfoglalások széles skálán mozognak az akár vértanúságot is vállaló teljes erőszakmentességtől egészen a háborúban való személyes részvételt a keresztyén hivatalos természetes részének tekintő szemléletéig.

A fenti állítások háromszögében számos nyugtalanító kérdés feszül ma is a keresztyén ember előtt.

Melyek ezek a kérdések?

Mindenekelőtt az, hogy van-e, lehet-e határa a Szentírás által kétségkívül megkövetelt felebaráti szeretetnek? Előállhat-e olyan helyzet, amikor a keresztyén embernek joga, netán egyenesen kötelessége olyasmit is megtenni a maga vagy mások érdekében, esetleg életének védelmében, ami lényege szerint erőszakos cselekmény, akár gyilkosság?

Kötelessége-e a hívő embernek háborús helyzetben fegyvert fognia hazája védelmében, vagy éppen az a kötelessége, hogy még a rátörő ellenséggel se forduljon szembe? Mikor követ el bűnt a keresztyén katona: ha elsüti a fegyverét, vagy ha leteszi azt, és ezzel – nyilván a saját életének elvesztése mellett – lehetőséget ad az ellenségnek arra, hogy az általa védett honfitársait, szeretteit is veszélyeztesse?

Adhat-e felmentést bármilyen erőszakos cselekmény alól az, hogy annak alkalmazásával egy még nagyobb rosszat akadályozhatunk meg? Nem bűn-e az erőszakmentes magatartás akkor, amikor jogos és törvényes erőszakkal meg lehetne gátolni a jogtalan és törvénytelen erőszak tombolását? Nem bűn-e nem fegyvert rántani a rend és a biztonság érdekében? Hol van a határ a jogos védekezés és az erővel való visszaélés között?

Felülírja-e a felebarát szeretetét parancsoló és az élet kioltását tiltó isteni parancsot az Isten akaratából kormányzó világi felsőbbség jogos erőszakra szóló utasítása? Felülírja-e az általános erkölcsi törvény az Isten akaratából akár erőszakkal is a rendet védelmező felsőbbség konkrét parancsát? Választania kell-e a mennyország felé törekvő keresztyén embernek a haza védelme érdekében erőszakot is alkalmazó világi hatalom és a világtól teljes mértékben elforduló kegyesség között? Elfogadhatja-e a világi rendet a hívő ember, vagy az ellentétben áll a hitével és a mennyek országának rendjével? Helyes-e, ha a keresztyén ember elfogadja a világi hatalom erőszakkal is megvédelmezett rendjét? Bűn-e, ha abban maga is részt vállal a törvényes feltételeknek megfelelően? Nem cinizmus-e, ha elfogadja az ő biztonságát is garantáló állami rend védelmét, miközben lelkiismereti okokból az attól való különállását hangoztatja? Létezik-e katonai, háborús erkölcs? Keresztyén szempontból elfogadható-e erkölcsös cselekedetnek a harcmezőn tanúsított bátor, önfeláldozó, hősies helytállás, amely természetesen szükségszerűen emberéletek kioltását is jelenti?

A téma olyannyira szerteágazó, hogy egyetlen rövid tanulmányban bajos volna minden részletével kimerítően foglalkozni. Elegendő például emlékeztetnünk magunkat azokra a – nem kis részben természetesen politikailag motivált – vitákra, amelyek negyedszázaddal ezelőtt a tábori lelkészi szolgálat újbóli felállítását kísérték. Ezek során nem egyszer merült fel az a

a mindenkori hívő ember
a maga hitbéli meggyőződése alapján
kénytelen állást foglalni

marxista történetírás által generált állítás, miszerint a papok „ne áldják meg a fegyvereket” – ami a valóságban természetesen korábban sem fordult elő, a tábori lelkészek ugyanis nem a fegyvereket, hanem a katonákat áldották meg –; minthogy a keresztyénség a „szeretet vallása” – ez sem helytálló megállapítás, hiszen a keresztyénség a megváltó Krisztusban való hit vallása –, amelynek nem lehet köze a hadviseléshez.

A fenti kérdésekhez feltétlenül hozzá kell kapcsolnunk két sajátos narratívát, amelyek érintik az általunk vizsgált témát. Az első annak a már Markión Kr. u. II. századi eretnekmozgalma ál-

tal vallott feltételezésnek a mai formája, amely szerint az Ószövetség véreskezű, harcias Istene nem azonos a Jézus által hirdetett, szerető és megbocsátó Atyával. A másik narratíva az egyháztörténet korai szakaszára vonatkozik, és azt

A fenti kérdésekhez feltétlenül hozzá kell kapcsolnunk két sajátos narratívát,

állítja, hogy a keresztyénség kezdetben teljes mértékben magáévá tette a radikális és abszolút erőszakmentes magatartást, Jézus tanításának megfelelően, ám később kiegyezett a világi hatalommal, és először csak elfogadhatónak, végül pedig erkölcsileg elvártnak minősítette a jogos erőalkalmazást, illetve a katonai szolgálat vállalását. E paradigmaváltás mögött leggyakrabban az egyház üldözését rendezetileg feloldó Constantinus római császár, máskor viszont egyenesen Pál apostol személyét szokás említeni, akiről némelyek még azt is tudni vélik, hogy teológiája szöges ellentétben áll Jézuséval, vagyis az egyház „eredeti” tanításával. Megközelítik-e legalább részleteikben ezek a magyarázatok a valóságot? Levezethető-e belőlük az abszolutizált erőszakmentesség, a fegyverek alkalmazásától, egyáltalán a katonai szolgálatától való teljes elzárkózás gondolata?

A kérdéskör igen messzire vezet, és e helyen nem tudunk minden szálának megfelelőképpen utánajárni. Érinti ugyanis az erőszakmentesség témája a bűn, a szabad akarat, sőt az Isten létének és tulajdonságainak kérdését is, és ezzel egy önmagában sem kifejezetten egyszerű etikai kérdéstől máris eljutottunk hitünk legalapvetőbb vonatkozásaiig. Ezekkel a vonatkozásokkal azonban valóban csak a szükséges mértékben tudunk foglalkozni a következőkben.

3. Igei alapvetés

3.1. A Szentírás állásfoglalása az erőszak kérdésében

Az Ószövetségben az erőszak mint erkölcsi fogalom mindig negatív színben tűnik fel. Ennek legkézenfekvőbb megnyilvánulása maga a mózesi szövetség és az annak nyomán kialakuló zsidó vallás alapköve, a tízparancsolat, amely lakonikus egyszerűséggel tiltja meg a gyilkosságot:

„Ne ölj!” (2Móz 20,13; 5Móz 5,17)

Az Ószövetségben az erőszak mint erkölcsi fogalom mindig negatív színben tűnik fel.

A korai hagyományanyag az embergyilkosságot az eredendő bűn következményeként mutatja be: Kain meggyilkolja testvérét, Ábelt,

mert nem képes hittal elfogadni Istennek a számára érthetetlen döntését (1Móz 4,8). A testvérgyilkos Kain ötödik leszármazottja, Lámek viszont már egyenesen kérkedik erőszakos, bosszúálló magatartásával: „Embert ölök, ha megsebez, gyermeket is, ha megüt.” (1Móz 4,23b)

Az özönvizet követően Isten szigorú parancsba adja Nóénak és a túlélőknek az erőszaktól való tartózkodást, különös módon a hús és a vér fogyasztásának tilalmával együtt: „A benneteket életető vért pedig számon kérem! Minden élőlénytől számon kérem azt, az embertől is. Számon kérem az ember életét: egyik embertől a másikét. Aki ember vérént ontja, annak vérént ember ontja.” (1Móz 9,5–6)

Isten azonban önmaga számára fenntartja akár a halálos büntetés és a bosszúállás jogát (2Móz 21,12–27). Hogy a választott népet megszabadítsa Egyiptomból, a tizedik csapás során végez minden egyiptomi elsőszülöttel (2Móz 12,29–30). A bálványimádó Ahazjá király által üldözött Illést az Úr halálos villámcsapással menti meg két rá vadászó őrjárártól is (2Kir 1,9–12), amikor pedig Elizeus próféta megátkozza a rajta csúfolódó bételi suhancokat, azokat medvék tépik szét (2Kir 2,23–25).

Az adott esetben erőszakot is jelentő igazságszolgáltatás vagy megtorlás jogát Isten nemcsak közvetlenül gyakorolja, hanem a nevében eljáró törvényes felettesek számára is fenntartja azt. Ennek a megtorlásnak a zsinórmértéke rendkívül egyszerű, és teljes mértékben belesimul a ránk maradt egyéb ókori szövegek felfogásába:¹ „Szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, kék foltot kék foltért.” (2Móz 21,24–25)

Ennek tükrében viszont meglepően nagyvonalúan rendelkezik a mózesi törvény a gazdája által feltételezhetően okkal bántalmazott rabszolgák kérdésében: „Ha valaki úgy megüti rabszolgájának vagy rabnőjének a szemét, hogy megvakul, akkor bocsássa szabadon a szeméért. Ha pedig a fogát üti ki valaki a rabszolgájának vagy rabnőjének, akkor bocsássa szabadon a fogáért!” (2Móz 21,26–27)

A gyilkosra kiszabott halálos büntetést ugyanakkor csak megfelelő körülményekkel szabad foganatosítani: „Ha egy ember agyonüt valakit, csak tanúk szavára szabad a gyilkost kivégezni. Egy tanú vallomása azonban nem elég a halálos ítélethez.” (4Móz 35,30)

Magától értetődik, hogy az erőszaktól való tartózkodáshoz az Újszövetség is ragaszkodik, hiszen a keresztyén etika alapja az emberek iránti szeretet, amelynek személyválogatás nélkül kell lennie. Az Újszövetség legkorábban

Isten azonban önmaga számára fenntartja akár a halálos büntetés és a bosszúállás jogát

Magától értetődik, hogy az erőszaktól való tartózkodáshoz az Újszövetség is ragaszkodik,

1 Valamivel részletesebben, de lényegét tekintve az ószövetségi törvényekhez hasonlóan rendelkezik például a Kr. e. XVIII. században Hammurápi babiloni király törvénygyűjteménye. Kmoskó Mihály (ford., jegyz.): *Hammurabi törvényei*. Kolozsvár, 1911, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya, 54–55. / Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai, 2./

keletkezett iratában Pál egyértelmű utasítást ad erre: „Vigyázzatok, hogy senki se fizessen a rosszért rosszal, hanem törekedjetez mindenkor a jóra egymás iránt és mindenki iránt.” (1Thessz 5,15)

Pál állásfoglalása egybecseng mind az Ószövetség, mind Jézus tanításával. Az előzékenység és a testvérszeretet hangsúlyozása mellett ő is felhívja a figyelmet az ellenség iránti szeretetre: „Áldjátok azokat, akik üldöznek titeket; áldjátok és ne átkozzátok. [...] Ne fizessetek senkinek rosszal a rosszért.” (Róm 12,15.17a)

Ezért a haragnak és az önkényes bosszúállásnak nem lehet helye a keresztyén ember életében, hiszen az egyedül Isten fennhatósága alá tartozik: „Ne álljatok bosszút önmagatokért,

szeretteim, hanem adjatok helyet az ő haragjának, mert meg van írva: »Enyém a bosszúállítás, én megfizetek« – így szól az Úr. Sőt »ha éhezik ellenséged, adj ennie, ha szomjazik, adj innia; mert ha ezt teszed, paraszat gyűjtesz a fejére.«

a haragnak és az önkényes bosszúállásnak nem lehet helye a keresztyén ember életében,

Ne győzzön le téged a rossz, hanem te győzd le a rosszat a jóval.” (Róm 12,19–21)

Ezt a bosszúállást, pontosabban a rend fenntartását azonban Isten nem közvetlenül, hanem a világi hatóság révén gyakorolja, így annak a keresztyén ember kénytelen alávetni magát, felismerve akár annak szükségszerűen erőszakos fellépésében is Isten akaratát: „Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett. Aki tehát ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelésének áll ellen; akik pedig ellenállnak, azok ítéletet vonnak magukra. Mert a jócselekedet miatt nem kell félni az előjáróktól, hanem csak a rossz miatt. Azt akarod, hogy ne kelljen félned a hatalomtól? Tedd a jót, és dicséretet kapsz tőle: mert Isten szolgálja az a te javadra. Ha azonban a rosszat teszed, akkor félj, mert nem ok nélkül viseli a kardot, hiszen ő Isten szolgálja, aki az ő haragját hajtja végre azon, aki a rosszat teszi. Ezért tehát engedelmeskedni kell nemcsak a harag miatt, hanem a lelkiismeret miatt is.” (Róm 13,1–5)

a rend fenntartását azonban Isten nem közvetlenül, hanem a világi hatóság révén gyakorolja,

Valóban gyakran állítják szembe a fenti szavakkal Jézusnak a hegyi beszédben megfogalmazott törvényértelmezését, amely kétségtelenül jóval szigorúbb, mint amilyen a korabeli zsidó irányzatoké volt: „»Hallottátok,

hogy megmondatott a régieknek: Ne öl! Mert aki öl, méltó arra, hogy ítélkezzenek felette. Én pedig azt mondom nektek, hogy aki haragszik atyjafiára, méltó arra, hogy ítélkezzenek felette, aki pedig azt mondja atyjafiának: Ostoba! – méltó a főtörvényszéki eljárásra; aki pedig azt mondja: Bolond! – méltó a gyehenna tüzére. Ha tehát áldozati ajándékodat az oltárhoz viszed, és ott jut eszedbe, hogy atyádfiának valami panasza van ellened, hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj el, békülj ki előbb atyádfiával, és csak azután térj vissza, s vidd fel ajándékodat. Békülj meg ellenfeleddel hamar, amíg az úton együtt van veled, hogy át ne adjon ellenfeled a

bírónak, a bíró pedig a szolgának, és így börtönbe kerülj! Bizony, mondom neked, ki nem jössz onnan, amíg meg nem adod az utolsó fillért is.«

[...]

»Hallottátok, hogy megmondatott: Szemet szemért, fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek, hogy ne szálljatok szembe a gonosszal, hanem annak, aki arcul üt jobb felől, tartsd oda másik arcodat is. Ha valaki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsó ruhádat, engedd át neki a felsőt is. Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre! Aki kér tőled, annak adj, és aki kölcsön akar kérni tőled, attól ne fordulj el.«

»Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket, hogy legyetek mennyei Atyátoknak fiai, aki felhozza napját gonoszokra és jókra, és esőt ad igazaknak és hamisaknak. Mert ha azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, mi a jutalmatok? Nem ugyanezt teszik-e a vámszedők is? És ha csak atyátokfiaiat köszöntitek, mennyivel tesztek többet másoknál? Nem ugyanezt teszik-e a pogányok is? Ti azért legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletes.« (Mt 5,21–26.38–48)

Láthatjuk, hogy itt sem pusztán a fizikai erőszaktól való tartózkodásról, hanem általában véve a felebaráti szeretet komolyan vételéről, a mások – még a haragosok vagy a saját málhájukat a korabeli jog szerint egy mérföldnyi út erejéig bárkire ráterhelhető római katonák – iránt is természetes előékenységről van szó. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ha itt valóban egyszerűen csak a tanítványok elé követelményül állított etikai mintával van dolgunk, akkor ugyanennyire szó szerint kell-e alkalmazni a beszédnek azt a részét is, amely a paráznaságot elítélve a bűnös kívánságra csábító szem vagy kéz eltávolítására vonatkozik (Mt 5,29–30)? A válasz nyilvánvalóan: nem. Annál is inkább, mert Jézus itt is olyan képtelen helyzeteket állít egymás mellé, akár a paráznasággal kapcsolatban: az élő áldozati állatnak az oltárnál hagyása vagy a haraggal együtt megtett út a bíróság felé nem életszerű.

Jézus törvényértelmezésének iránya az, hogy annak felül kell írnia a farizeusok kegyességét (Mt 5,17–20). A farizeusi teológia szerint pedig a törvény kellő mértékű megtartása teszi olyan igazzá az embert, ami által elnyerheti az üdvösséget. Jézus követőinek ezt a szemléletet alig-

ha úgy kell meghaladniuk, hogy a farizeusokhoz képest még több erőfeszítéssel igyekeznek megvalósítani az Isten által megkövetelt tökéletességet a mennyországba való bebocsátás reményében, hanem éppen azzal, hogy tisztá-

felül kell írnia a farizeusok kegyességét

ban vannak vele: emberi erővel, kegyes és erkölcsös magatartással lehetetlen igazzá válni Isten szemében, és így lehetetlen teljes mértékben eleget tenni az erőszakmentességre vonatkozó felszólításnak is. Így a farizeusok igazságát meghaladó kegyességben megmarad ugyan erkölcsi parancsnak a szeretet gyakorlása, de maga a törvény megtartása nem követelmény, hanem szüntelen vád, szembesítés az Atya utánozhatatlan tökéletességével. Vagyis az ellenség szeretete és a feltétlen megbocsátás nem az üdvösség feltétele, vagy az ahhoz való eljutás útja,

hanem olyan, emberi erővel meg nem valósítható új életforma, amely még nyilvánvalóbbá teszi, hogy mind az üdvösség elnyerése, mind az e világban való helyállás egyedül Isten kegyelmes ajándéka.

Éppen ez a kegyelemre hagyatkozás, vagyis az Istenben való feltétlen hit teszi aztán olyan-nyira nagyvonalúvá a keresztyén embert, hogy adott esetben lemondhasson a bosszúállásról vagy az erőszakról. Amikor egy zsidókkal ellenséges samaritánus közösség nem fogadja be őket éjszakai szállásra, és a két tanítvány, Jakab és János Illés próféta esetére hivatkozva (vö. 2Kir 1,9–12) emésztő mennyei tüzet emleget, Jézus nyomban helyreigazítja őket: „»Nem tudjátok, milyen lélek van bennetek, mert az Emberfia nem azért jött, hogy az emberek életét elveszítse.«” (Lk 9,55–56)

A szituáció és a kijelentés élet persze itt sem pusztán maga az erőszakmentesség adja, hanem az, hogy Jézus éppenséggel Jeruzsálem felé igyekszik, ahol majd kereszthalála révén fogja megmenteni azokat is, akik jelenleg elzárkóznak tőle (Lk 9,51).

Kiküldésük előtt Jézus arra figyelmezteti tanítványait, hogy védtelenek lesznek az Isten országának ügyét elvetőkkel szemben, és ebben a helyzetben vagy menekülniük kell, vagy pedig elszenvedniük a vértanúságot: „»Íme, én elküldelek titeket, mint juhokat a farkasok közé: legyetek azért okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok! Óvakodjatok az emberektől,

mert átadnak a törvényszékeknek, és megkorbácsolnak zsinagógáikban, sőt helytartók és királyok elé hurcolnak énmiattam, tanúbizony-ságul nekik és a pogányoknak. Amikor azonban átadnak titeket, ne aggódjatok amiatt, hogy

védtelenek lesznek az Isten országának ügyét elvetőkkel szemben,

miképpen vagy mit mondjatok, mert megadatik nektek abban az órában, hogy mit mondjatok. Mert nem ti vagytok, akik beszéltek, hanem Atyátok Lelke szól általatok. Akkor majd testvér a testvérét, apa a gyermekét adja halálra, gyermekek támadnak szüleik ellen, és megöletik őket, és mindenki gyűlöl majd titeket az én nevemért, de aki mindvégig kitart, az üdvözülni fog. Ha pedig üldöznek az egyik városban, meneküljete a másikba.«” (Mt 10,16–23a)

Az utolsó vacsorán Jézus ugyanakkor arra is felhívja a szolgálatukat már belátható időn belül az ő fizikai jelenléte nélkül végző tanítványi közösség figyelmét, hogy be kell rendezkedniük az ellenséges és veszedelmes világban bizonyos mértékű védekezésre is: „Majd ezt mondta nekik: »Most azonban, akinek van erszénye, vegye elő, ugyanúgy a tarisznyát is; és akinek nincs kardja, adja el felsőruháját, és vegyen. Mert mondom nektek, hogy be kell teljesednie rajtam annak, ami meg van írva: És a bűnösök közé sorolták. Mert ami felőlem elrendeltetett, az most beteljesedik.« Erre így szóltak: »Uram, íme, van itt két kard.« Ő pedig azt felelte: »Elég!«” (Lk

22,36–38)

be kell rendezkedniük az ellenséges és veszedelmes világban bizonyos mértékű védekezésre is

A Gecsemáné-kertben azonban visszaparan-csolja a kardot rántó Péter fegyverét a hüvelyébe: „Ekkor így szólt hozzá Jézus: »Tedd vissza kardodat a helyére, mert akik kardot fognak,

kard által vesznek el. Vagy azt gondolod, hogy nem kérhetném meg Atyámat, hogy adjon mel-
lém most tizenkét sereg angyalnál is többet? De miképpen teljesednének be akkor az Írások,
hogy ennek így kell történnie?» (Mt 26,52–54)

Természetesen itt sem az abszolút erőszakmentesség mint követendő norma áll a háttérben,
hanem az, hogy abban a percben a megváltó keresztthalál bekövetkeztét akadályozta volna
egy esetleges – ráadásul a túlerő miatt valószínűleg esélytelen és felelőtlen – fegyveres akció.
Jézus útjának akkor és ott csakis a kereszt felé volt szabad fordulnia.

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy az Újszövetség vallja az ötödik parancsolatra épülő
erkölcsi normát az emberölés tilalmáról, kiterjesztve azt a bosszúállástól való tartózkodásra
és válogatás nélkül mindenkire, még az ellenségre és az üldözőkre is vonatkozó szeretetre és
megbocsátásra; nem hirdeti azonban az erőszakmentességnek mint abszolút normának a kö-
vetelményét, hanem a szükséges erőszakos szankciók jogosságát egyedül az Isten rendje szer-
rint, az ő akaratából működő törvényes hatóság

számára tartja fenn, abban az esetben is, ha az
éppenséggel egy megszálló, elnyomó hatalom-
ban testesül meg.

nem hirdeti azonban az erőszakmentesség-
nek mint abszolút normának a követelményét

3.2. A Szentírás állásfoglalása a háború kérdésében

Minthogy az Ószövetség anyagának egy meghatározó része történeti jellegű, magától ér-
tetődik, hogy annak részei a különböző hadjáratokról szóló beszámolók, illetve – és témánk
szempontjából ennek van jelentősége – azok teológiai értékelése. Miközben a közönséges gyil-
kosságot Isten egyértelműen elítéli, gyakran – közvetve vagy közvetlenül – ő maga is felhasz-
nálja az erőszakot, sőt a háborút annak érdekében, hogy érvényesítse az akaratát. Amikor a
fáraó sereggel megy az Egyiptomból kivonuló zsidó törzsek után, a Vörös-tengerbe fullasztja az
üldözőket (2Móz 14,26–28). A pusztai vándorlás közben maga az Úr harcol ellenségeikkel, és
a kezükbe adja őket (2Móz 17,8–16; 4Móz 21,34). Ugyanezt látjuk a honfoglalás utáni bírákról
szóló elbeszélésekben (Bír 4,14; 7,15; 11,32).

Az ószövetségi történeti eseményekhez gyakran kapcsolódik az a szigorú parancs, miszerint
a zsidó seregek háború esetén teljesen ki kell irtania az ellenséges városok vagy országok
lakosságát vagy az Úrral való szembeszegülés büntetéseként, vagy pedig azért, hogy a bálvány-
imádók ne keveredjenek össze a választott néppel (5Móz 20,10–18; Józ 6,17–21). Ugyanilyen
kíméletlenséggel irtja ki Mózes az aranyborjú előtt áldozókat (2Móz 32,27–29), vagy Illés pró-
féta a Baal-papokat a Karmel-hegyen (1Kir 18,40). Saultól éppen azért fordul el az Úr, mert
megszegte ezt az utasítást, és a hadjárat után életben hagyta az ellenséges uralkodót, illetve a
zsákmányolt állatok egy részét (1Sám 15,1–35). Ha például a hegyi beszéd imént idézett részét
csupán etikai követelménynek tekintenénk, annak tükrében mindezek az események valóban
elfogadhatatlanok volnának, és ennek nyomán – Markiónhoz hasonlóan – akár Isten istenségét
is megkérdőjelezhetnénk. Ez az etika azonban nem az erőszakmentességet, hanem Isten aka-
ratát tekinti csúcsertékeknek, aminek adott esetben része a választott nép tisztasága felett való
radikális őrködés is!

Ez az etika azonban nem az erőszakmentességet, hanem Isten akaratát tekinti csúcsértéknek,

Ám az Úr a pogány nemzetekhez hasonlóan bánik el a saját népével is, amennyiben azt a hűtlenségéért büntetni akarja. A Kr. e. VIII. században Izráel királyságát megsemmisítette az Asszír Birodalom, mindez pedig a korabeli te-

ológusok megítélése szerint magának Istennek az ítélete volt: „Majd felvonult Asszíria királya az egész ország ellen, felvonult Samária ellen, és ostromolta három évig. Hóséa uralkodásának kilencedik évében elfoglalta Asszíria királya Samáriát, Izráelt pedig fogságba hurcolta Asszíriába, és letelepítette őket Halahban és a Hábórnál, Gózában folyójánál meg a médek városaiban.

[...]

Végül is az Úr eltávolította színe elől Izráelt, ahogyan megmondta szolgálai, a próféták által. Ezért került fogságba Izráel a maga földjéről Asszíriába mindmáig.” (2Kir 17,5–6.23)

Hasonló események következnek be nem egészen másfél évszázaddal később a másik zsidó királyság, Júda életében is. A pusztulás eszköze ezúttal is a kor aktuális nagyhatalma, az Újbabiloni Birodalom: „Azért ezt mondja a Seregek Ura: Mivel nem hallgattatok beszédemre, elhozatom észak valamennyi népét – így szól az Úr – meg szolgálmat, Nebukadneccart, Babilónia királyát. Rázúdítom erre az országra, lakóira és valamennyi szomszédos népre. Kiirtom őket, megborzad és felszisszen aki látja, mert örökre romhalmazzá teszem őket.” (Jer 25,8–9)

Amikor pedig a júdai politikai vezetés egy része Egyiptom katonai erejében látja a megmaradás egyetlen esélyét – a bűnbánat és az Istenhez való megtérés helyett –, az Úr erre a birodalomra is kiterjeszti ítéletét: „Így szól a Seregek Ura, Izráel Istene: Csapással sújtom Ámón istent Nó városában, a fáraót és Egyiptomot, isteneit és királyait, a fáraót és azokat, akik benne bíznak. Azoknak a kezébe adom őket, akik az életükre törnek, Nebukadneccar babilóniai királynak és szolgálainak a kezébe.” (Jer 46,25–26a)

Babilon uralmának pedig majd egy újabb háború fog véget vetni, amely megint csak Isten akaratából fog kitörni: „Azért eljön az az idő – így szól az Úr –, amikor megbüntettem Babilont bálványai miatt, és egész országában halálra sebzettek hörögnek. Ha az égig emelkedik is Babilon, és ha hozzáférhetetlenné teszi is magas erődítményét, akkor is rátörnek a pusztítók, akiket én küldök – így szól az Úr.” (Jer 51,52–53)

Az ószövetségi prófétai irodalom sajátossága a háborúk és az erőszak megszűnésének ígérete. Ez a Messiás eljövetelehez kötődik: „Kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket. Nép a népre kardot nem emel, hadakozást többé nem tanul. Mindenki a saját szőlőjében vagy fügefája alatt ülhet, és senki sem rettentí őket. Maga a Seregek Ura mondta ezt!” (Mik 4,3b–4; vö Ézs 2,4b)

A békét a Messiás hozza el, nem pedig a jó szándékú emberek erőfeszítésének lesz a gyümölcse (Ézs 9,6). Ráadásul ennek a békének az eljövetele nagyon is beágyazódik az e világi hatalmi viszonyok megváltozásába abban az értelemben, hogy az ahhoz vezető út nem valamiféle erkölcsi megjobbuláson, az erőszakkal való felhagyás nagyvonalúságán, hanem éppenséggel a választott nép ellenségei-

nek eltírásán keresztül vezet: „Mert terhes igáját, a hátát verő botot, sanyargatójának vesszejét ösztetöröd, mint Midján napján. Mert minden dübörögvé menetelő csizma és véráztatta köpönyeg léég, és tűz martaléka lesz.” (Ézs 9,3–4)

A béke eljövele tehát nem az emberi cselekvéshez van kötve. Ennek különös illusztrációját találjuk meg egy, a görög nyelvű deuterokanonikus irodalom által megőrzött eseményben. A Kr. e. II. század közepén az elkötelezetten kegyes Makkabeus-mozgalom tagjai még a halált is vállalták, csak hogy ne kelljen megszegniük a szombati tilalmakat azzal, hogy védekezéséknél fegyvert fognak. Miután egy ennek következtében védtelenné vált csoportjukat lemészárolták a pusztában, a vezetőik végül kimondták, hogy ha a helyzet úgy kívánja, akár a szombati tilalmak felfüggesztését is szabad vállalni, és harcolni az életük védelmében: „S még aznap a következő határozatot hozták: »Minden ember ellen, aki szombaton megtámad bennünket, föl vesszük a harcot, nehogy mind meghaljunk, ahogy testvéreink meghaltak a barlangokban.«” (1Mak 2,41)

Jézus a háborút az övéi életét is veszélyeztető eszkatologikus jelek közé sorolja, illetve a népét fenyegető, reálisan kiszámítható eseményként beszél róla (Mk 13,27–8). Az ószövetségi prófétai irodalommal egybecsengő kijelentése ugyanakkor az, hogy Jeruzsálem és a választott nép háborús szenvedései elsősorban az ő elutasításából fakadnak majd, nem pedig pusztán az elnyomók elleni erőszakos fellépésből: „Amikor közelebb ért, és meglátta a várost, megsiratta, és így szólt: »Bár felismerted volna ezen a napon te is a békeségre vezető utat! De most már el van rejtve a szemeid elől. Mert jönnek majd reád napok, amikor ellenségeid sáncot húznak körülötted, körülzárnak, és mindenfelől szorongatnak; földre tipornak téged és fiaidat, akik benned laknak, és nem hagynak belőled követ kövön, mert nem ismerted fel meglátogatásod idejét.«” (Lk 19,41–44)

Ugyanilyen értelemben nyilatkozik Jézus az őt kihallgató Pilátusnak is, miután a zsidó vezetők azzal vádolják őt, hogy a hagyományos értelemben vett Messiás-királynak tekinti magát, vagyis Róma elleni harcra és a társadalmi rend felforgatására hívja a követőit. Pilátusnak mint római főhivatalnoknak erről értelemszerűen mindent meg kell tudnia, ám Jézus szavai valami egészen másról tanúskodnak, mint amiről a főpapok vádja szól: „»Az én országom nem e világból való: ha ebből a világból való volna az én országom, az én szolgálaim harcolnának, hogy ne szolgáltatásnak ki a zsidóknak. De az én országom nem innen való.«” (Jn 18,36)

Mindez megint csak nem az abszolút erőszakmentesség eszménye melletti állásfoglalás, hanem annak hangsúlyozása, hogy Jézus fogságával és nemsokára bekövetkező halálával teljesedik ki az „ország”, vagyis az ő királyi hatalma, a kereszthalál megváltó áldozatában. Egy zsidó értelmezés szerinti „felszabadító” Messiás-királyt a követői feltétlenül ki akarnának szabadítani a rómaiak fogságából, Jézusnak azonban nincsenek fegyveres csatlósai, hiszen ő nem az akkori elvárásoknak megfelelő Messiás-király. Ebben az összefüggésben személyének titka kerül tehát előtérbe, nem pedig egy esetleges fegyveres megoldás etikai megítélése.

A békét a Messiás hozza el, nem pedig a jó szándékú emberek erőfeszítésének lesz a gyümölcse

személyének titka kerül tehát előtérbe, nem pedig egy esetleges fegyveres megoldás etikai megítélése.

3.3. A Szentírás állásfoglalása a katonai szolgálat kérdésében

Bár háborúkról és ütközetekről eleget olvashatunk az Ószövetségben, magáról a katonai szolgálatról, főleg annak teológiai és erkölcsi megítéléséről jóval kevesebb szó esik. A modern kor erkölcsi kérdése, miszerint a hívő embernek szabad-e tevékenyen szerepet vállalnia a háborúban, foghat-e fegyvert, és lehet-e tagja egy törvényes erőszakszervezetnek, az ókori ember számára javarészt nem volt kérdés, legfeljebb egészen szélsőséges közösségek esetében. Bár az Ószövetségben a katonáskodásról, sőt magáról az államszervezetről találunk negatív értékelést, annak háttere azonban nem a katonaság erőszakszervezet-jellege, hanem a hagyományos törzsi-nemzetségi struktúrájának a modern királysággal való felváltását eredményező társadalmi átrendeződés. Sámuel próféta a majdani király jogai között az állandó hadsereg fenntartását is megemlíti: „Fiaitokat elveszi, harci kocsijaihoz meg lovasaihoz osztja be őket, és futnak harci kocsija előtt.” (1Sám 8,11b)

Ez a hagyományréteg elsősorban azért érvel a királyság ellen, mert meggyőződése szerint a zsidó törzsek királya maga az Úr, így az intézményes királyság bevezetése egyet jelent az ellene való lázadással. Hogy ez nem egyszerűen a modern kori szélsőséges vallási mozgalmak államellenességével egyenlő, arra – a nyilvánvaló anakronizmus mellett – az is utal, hogy végül maga az Úr jelenti ki, hogy ha királyt akar a nép, az az a személy lehet, akit ő maga erre kijelöl.

A királyság intézményének megszilárdulása idején Salomonnak az Isten áldásaként kapott gazdagságát ismertetve említés történik a nagy létszámú és korszerű hadseregről is: „Salomonnak volt negyvenezer harci kocsihoz való lova az istállókban, és volt tizenkétezer lovasa. [...] Gyűjtött Salomon harci kocsikat és lovasokat. Ezernégyszáz harci kocsija és tizenkétezer lovasa lett, és ezeket a harci kocsik városaiba, meg a király mellé, Jeruzsálembe rendelte.” (1Kir 5,6; 10,26)

Bármennyire is előszeretettel érvelnek az Újszövetség, ezen belül kiemelten Jézus szavaival tekintélyével az abszolutizált erőszakmentesség eszményének képviselői, a valóságban az Újszövetség és az azt követő korai keresztyén irodalom közvetlenül nem foglalkozik a katonai szolgálat kérdésével. Az Újszövetségben voltaképpen egyedül Keresztelő Jánossal összefüggésben találkozunk vele, ráadásul úgy, hogy maguk a katonák teszik fel a kérdést a bűnbánatra és megtérésre hívó prófétának, hogy mitévők legyenek. János válasza pedig nem a katonai szolgálat megtagadására, hanem annak jogos és méltányos gyakorlására vonatkozik: „»Senkit ne bántalmazatok, meg ne zsaroljatok, és elégedjetek meg a zsoldotokkal!«” (Lk 3,14b)

Az Újszövetségben ezen kívül csupán két alkalommal találkozunk valamilyen – ráadásul mindkét esetben pozitív! – értékítéllettel katonai szolgálatban álló személyekkel kapcsolatban. Jézus megdicséri, sőt a zsidó közösség számára példaértékűnek nevezi a szolgája gyógyítását kérő kapernaumi százados hitét (Mt 8,10; vö. Lk 7,9), a cézárei Kornéliusz százados házában pedig Péter jelenlétében mindenkire leszáll a Szentlélek, így az apostol mindenkit megkeresztel, köztük természetesen Kornéliuszt is (ApCsel 10,44–48). E helyeken azonban a döntő fordulat nem a tisztek hivatásához, hanem pogány voltához kapcsolódik, noha mindkét százados istenfélő és kegyes személyként van feltüntetve (Lk 7,5; ApCsel 10,2,22). Mindamellett figyelemre méltó, hogy a két tiszta a megszálló hadsereg tagja, még ha jóindulatúnak bi-

zonyulnak is a provincia lakosságával szemben. Ráadásul a szinoptikus hagyomány szerint Jézus keresztje alatt ugyancsak egy római tiszt – egy harmadik százados – mondja ki a döntő hitvallást, pogányként, megszállóként és a kivégzés vezetőjeként (Mk 15,39, vö. Mt 27,54, Lk 23,47)!

Pál missziói útjai során kétszer is érinti Filippi városát, amelynek lakói nagyrészt kiszolgált katonák, római polgárjogot élvező veteránok voltak, de nem beszél nekik külön a katonai szolgálat kérdéséről, csak arra emlékezteti őket, hogy hívőkként már a mennyhez köti őket a valódi polgárjog (Fil 3,20).

Emellett okkal feltételezhetjük, hogy Jézus tanítványai között katonák ugyan nem, ám egyéb fegyveres csoportokhoz tartozó férfiak helyet kaptak. Lukács a tanítványok egyikét, Simont a zélóta melléknévvel illeti (Lk 6,15): a zélóták azok a Róma ellen lázadó gerillák voltak, akik rendszeresen vezettek véres akciókat mind a megszállók, mind pedig egyes kollaboránsoknak tekintett zsidók ellen. Több írásmagyarázó szerint a Júdás melléknéveként valamennyi evangéliumban egységesen feltüntetett Iskáriótes is egy hasonló fegyveres „felszabadító” csoportra, a rövid tőrökkel (*sica*) merényleteket elkövető szikáriusokra utal. Galileában – Jézus szűkebb hazájában – többnyire hazafias elkötelezettségű harcosoknak tekintették ezeknek az irányzatoknak a képviselőit, dacára a működésükkel járó, nem is mindig a megfelelő helyen alkalmazott véres erőszaknak. Jézus mindenesetre meghívta e két embert tanítványi körébe.

a döntő fordulat nem a tisztek hivatásához, hanem pogány voltához kapcsolódik

4. Teológiatörténeti csomópontok

Bár részletes egyháztörténeti vagy teológiatörténeti áttekintésre e helyen nem vállalkozhatunk, arra feltétlenül sort kell kerítenünk, hogy közelebről megvizsgáljuk témánk három történeti vonatkozását. Említettük már, hogy egy bizonyos sajátos narratíva szerint az egyház valamikor az ókor utolsó szakaszában megváltoztatta a véleményét, ha nem is általában az erőszakmentesség, de az erőszak törvényes alkalmazásának kérdésében. Az e vélemények által felvázolt séma szerint a keresztyének kezdetben ugyan elfogadták Jézusnak a radikális erőszakmentességet hirdető tanítását, később azonban – főleg miután az egyház a Római Birodalom elismert vallási közösségévé lett – megváltoztatták a nézeteiket, mégpedig döntően a világi hatalommal való összefonódás jegyében. Szükséges ezen kívül áttekintenünk Luther, illetve a lutheri reformáció markánsan ige-szerű állásfoglalását az erőszak alkalmazásának, és az erőszakmentességnek a kérdésében. Végül pedig meg kell ismernünk azoknak a keresztyén háttérű vallási mozgalmaknak a véleményét is, amelyek tanításuk fontos részének, esetleg egyenesen sarokkövének tekintik az abszolút erőszakmentességet, és erre mint bibliai alapra, jézusi örökségre hivatkoznak.

4.1. Paradigmaváltás vagy következetesség?

A valóság megint csak az, hogy az Újszövetséghez hasonlóan a korai keresztyén irodalomnak sem az erőszakmentesség, és főleg nem a katonai szolgálat kérdése állt a középpontjában. Magá-

tól értetődik, hogy a formálódó egyház a Szentírás, azon belül elsősorban az Újszövetség sarokpontjain igyekezett tájékozódni ebben a kérdésben is. Az erőszaktól való tartózkodás, a feltétlen megbocsátás és az ellenség szeretete mint norma ilyen módon tárul elénk a korai keresztény tanításban. A kései újszövetségi iratokkal egyidős *Didakhé* (1,3) a hegyi beszéd tanítását ismétli, amikor az örök életre vezető útról beszél: „Eme szavak tanítása pedig a következő: áldjátok azokat, akik átkoznak titeket, imádkozzatok ellenségeitekért, tartsatok böjtöt azokért, akik üldöznek titeket. Milyen érdem az, ha azokat szeretitek, akik titeket szeretnek? Nemde ezt teszik a pogányok is? Ti viszont szeressétek azokat, akik gyűlölnék benneteket és ellenségeitek ne legyenek”.²

A vértanúhalálra készülő antiókhiai Ignác püspök így ír az efezusi keresztényeknek szóló levelében (10,2) az ellenséges világban való helyállásról: „Haragjuddal szemben ti legyetek szelídek, nagyozolással szemben ti alázatosak, káromlásaikkal szemben legyen nálatok az imádság, tévelygéseikkal szemben ti legyetek szilárdak a hitben [...], vadságukkal szemben ti legyetek csendesek, ne akarjátok utánozni őket.”³

Az erőszakot, az emberölést természetes módon ítélték el már a legkorábbi időkben is a keresztények. Ha kellett, inkább elszenveték a vértanúhalált, csak hogy ne kerüljenek ellentétbe a hitükkel. Ahogyan a II. század közepén Jusztinosz is (*I. Apológia* 39,3), aki így ír erről: „[...] mi, akik egykor egymást öldöstük, most nemcsak hogy ellenségeinkkel nem hadakozunk, hanem – mivel sem hazudni nem akarunk, sem a bennünket kikérdezőket megtéveszteni –, Krisztust bátran megvallva megyünk a halálba.”⁴

A gyilkosságot természetesen a világi törvények is büntették, ám az egyház szabályai azoknál jóval szigorúbbak voltak. Persze az egyházjog úgynevezett gyenge jog, tehát itt nem tényleges

jogi szankciókra kell gondolni, hanem nyilvános vezeklésre, illetve az istentiszteleti vagy úrvacsorai közösségtől való távoltartásra, esetleg a kereszttség szentségének megtagadására. A 314-ben tartott ankürai (ma: Ankara, Törökország)

zsínat határozata ugyan éppenséggel enyhített egy régebbi rendelkezésen, de gyilkosság esetén továbbra is szigorú büntetést helyez kilátásba a híveknek: „Akik szándékosan gyilkoltak, azoknak leborulókként kell ugyan vezekelniük, de a teljes közösségbe csak életük végén lehet őket visszavenni. Ami a nem szándékos emberölést illeti, a régi szabály hét éves vezeklést követel a teljes közösségbe való bebocsátásig. Ez az újabb pedig öt évet ír elő.”⁵

inkább elszenveték a vértanúhalált, csak hogy ne kerüljenek ellentétbe a hitükkel.

2 Vanyó L. ford. Vanyó László (szerk.): *Apostoli atyák*. Budapest, 1988, Szent István Társulat, 93. /Ókeresztény írók, 3/

3 Vanyó L. ford. *Apostoli atyák...* (2. jz.), 167.

4 Vanyó L. ford. Szent Jusztinosz: *I. Apológia*. In Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*. Budapest, 1984, Szent István Társulat, 93–94. /Ókeresztény írók, 8/

5 Erdő P. ford. Az Ankürai Zsinat kánonjai. In Erdő Péter (szerk.): *Az ókeresztény kor egyházfegyelme (az első négy században)*. Budapest, 1983, Szent István Társulat, 279. /Ókeresztény írók, 5/

Az ugyanezen időben összeült elvirai (ma: Granada, Spanyolország) zsinat még azt is bűnnek nevezi, ha valaki a saját rabszolgáját öli meg hirtelen felindulásból: „Ha egy asszony örült haragra lobbanva korbáccsal úgy megveri szolgáját, hogy az három napon belül kínok közt kiadja lelkét úgy, hogy bizonytalan marad, véletlenül vagy szándékosan ölt, úgy határoztunk, hogy ha szándékosan tette, hét évi, ha véletlenül, öt évi törvényes bünbánat letöltése után engedhető a közösségben való részesedésre.”⁶

Bár a korai keresztyén közösségek tartózkodtak az erőszaktól, amikor az egyház megerősödése következtében egyre súlyosabbak lettek a pogánysággal való konfliktusok, erőszakos megmozdulásokra is sor került. Az V. század elején az alexandriai keresztyének kénytelenek voltak maguk is fegyverrel védekezni a rájuk támadó pogányokkal szemben, és itt előfordultak visszaesetek is, például 415-ben a pogány filozófusnő, Hüpatia meglincselése.⁷ A kortárs egyháztörténetíró, Szókratész Szkholasztikosz így írja le a történeteket:

„Mintegy megadott jelre egyszerre támadtak rá a keresztyényekre, és mindenkit lemészároltak.

erőszakos megmozdulásokra is sor került

Erre a keresztyények is védekeztek, és bajt baj

követett. Addig húzódtott a harc, amíg csak bele nem csömörlöttek a mészárlásba. [...] Kiráncigálták a hordszékből [Hüpatiát], magukkal hurcolták a Kaiszariosz nevű templomba, lehúzták a ruháját, és szavazás után megölték. Darabokra szaggatták, tagjait a Kinarónnak nevezett helyre vitték, és ott elégették. Ez nem kis szégyenére vált Kürillosznak és az alexandriai egyháznak. Hiszen teljesen idegen a Krisztus tanait vallóktól a gyilkosság, a harc és ehhez hasonlók.”⁸

Ez minden bizonnyal nem volt olyan gyakori eset, amelyből általánosítani lehetne, de bizonyítja egyrészt azt, hogy korai elődeink sem voltak mentesek a túlzásoktól, másrészt pedig hogy adott esetben ők sem tartózkodtak attól, hogy védelmezzék magukat az erőszakos támadásokkal szemben.

Egy korai keresztyén irat, a III. század elején keletkezett *Traditio Apostolica* szigorúan meg szabja azt is, hogy bizonyos foglalkozású személyeknek csak abban az esetben szabad kiszolgálatni a keresztséget, ha felhagynak a mesterségükkel, és később sem térnek vissza hozzá. A felsorolásban megtaláljuk a véres cirkuszi játékokhoz kapcsolódó mesterségeket éppen úgy, mint magát a katonai hivatást: „Aki gladiátor, vagy gladiátorokat oktat a harcra, vagy aki (az arénában) vadállatokkal küzdő »vadász«, vagy a gladiatori játékokkal foglalkozó tisztviselő, az vagy hagyja abba, vagy utasítsák el. [...] Az alárendelt katona ne öljön meg senkit. Ha ilyen parancsot kap, ne hajtsa végre, és ne tegyen esküt. Ha nem fogadja el (ezeket a feltételeket),

6 Erdő P. ford. Az Elvirai Zsinat kánonjai. In *Az ókeresztyén kor egyházfegyelme...* (5. jz.), 247.

7 Ezek az események ihlették Alejandro Amenábar 2009-ben rendezett *Agora* című filmjét, amely egyoldalúan erőszakos és intoleráns színben tünteti fel Alexandriai Kürillosz püspököt, illetve általában a keresztyénséget.

8 Baán I. ford. Vanyó László (szerk.): *Szókratész egyháztörténete*. Budapest, 1984, Szent István Társulat, 345. 432. /Ókeresztyény írók, 9./

utasítsák vissza. [...] Azokat a katekumeneket vagy hívőket, akik katonának akarnak állni, utasítsák el, mivel megvetették az Istent.”⁹

Hasonlót olvasunk a 325-ös niceai (ma: Iznik, Törökország) zsinat kánonjai között is: „Akik a kegyelem hívására első felbuzdulásukat megmutatva letették a (katonai) övet, de aztán, mint a kutyák, visszatértek saját hányadékukhoz, úgy hogy egyesek még pénzt és ajándékokat is adtak, hogy visszavegyék őket a szolgálatba, az ilyenek három évig maradjanak a hallgatók közt és tíz évig a leborulók közt.”¹⁰

a katekumeneket *vagy hívőket, akik katonának akarnak állni, utasítsák el*

Itt nem feltétlenül az abszolutizált erőszakmentesség eszményével van dolgunk, hiszen míg a gladiátorjátékok valóban az öncélú vérengzést jelentették, addig a katonai hivatás a rend és a béke megőrzését szolgálta. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a katonai szolgálatban állók hivatalból voltak kénytelenek részt venni a császárkultuszban, a császárt isteni tiszteletben részesítő szertartásokban, amivel viszont keresztényen megítélés szerint bálványimádást követtek el. Katonaként tehát inkább ez a bűn kísértette volna meg őket, maga a céltalan, értelmetlen gyilkosságokban való közreműködés pedig inkább a cirkuszi játékok során.

Hogy maga a katonai hivatás pusztán azért, mert szükségszerűen hozzátartozott a rend és a béke érdekében esetlegesen az emberölés is, nem lehetett önmagában összeegyeztethetetlen a kereszténységgel,¹¹ mutatja a IV. század elején összeült arelatumi (ma: Arles, Franciaország) zsinat, amely egyenesen vezekléssel bünteti, ha egy katona a keresztény hitére hivatkozva elhagyja a hadsereget: „Azokról, akik a béke idején eldobják a fegyvert, azt határoztuk, hogy maradjanak távol a közösségtől.”¹²

Minden jel arra utal, hogy a feltételezett paradigmaváltás nem Jézus „eredeti” tanításának elárulása volt, hanem sokkal inkább az, hogy a legkorábbi időkben az utolsó ítéletet beláthatóan közeli időkre váró egyháznak be kellett rendezkednie a vele és hitével gyakorta ellenséges világban való életre. Ez jelentette egyrészt azt, hogy a maga hitének etikai következményeiként valóban szeretettel és megbocsátással fordult még üldözői felé is – noha az alexandriai események mutatják, hogy nem minden esetben túrt el minden támadást –, másrészt azonban annak felismerését is, hogy a törvényes felsőbbség nem Isten ellenében, hanem éppen az ő akaratából végzi szolgálatát, és ebben a szolgálatban részt venni a kereszténynek számára sem bűn, hanem erkölcsi kötelesség, amennyiben ezzel

a törvényes felsőbbség nem Isten ellenében, hanem éppen az ő akaratából végzi szolgálatát,

9 Erdő P. ford. A *Traditio Apostolica*. In *Az ókeresztény kor egyházfegyelme...* (5. jz.), 90–91.

10 Erdő P. ford. A *Nikaiai Egyetemes Zsinat kánonjai*. In *Az ókeresztény kor egyházfegyelme...* (5. jz.), 288.

11 Megjegyzendő, hogy már a IV. századból vannak legendáink olyan szentekről, akik a katonai hivatást gyakorolták, és nemcsak megtérésük előtt. Ilyenek voltak Szent Sebestyén és Tours-i Szent Márton.

12 Erdő P. ford. Az *Arles-i Zsinat kánonjai*. In *Az ókeresztény kor egyházfegyelme...* (5. jz.), 266.

összefüggésben nem követnek el bálványimádást. Ez a felfogás azonban nem ellentétes az „eredeti” tanítással, hanem éppenséggel belesimul abba. Így tehát nincs jele annak, hogy a IV. század után éles váltás vagy az „eredeti” jézusi tanítással való szembehelyezkedés történt volna az egyház életében.

(folytatjuk)

Újév

Józsué 24,14–16 oltári

Úristen!
Mindenható Atyánk!

Hajdan időkben szólítottad népünket, és a keresztyén nemzetek sorában kijelölted helyét. Azóta hordozó kegyelmed számtalan csodájában részesítetted. Evangéliumod által ismételt életújulást adtál vagy halálos csapásokból gyógyítottad meg gondos atyai kezeddel.

Most látod, hogy a tévelygő világgal együtt, mint tántorodott el mellőled. Múltjába tekintve, a nehéz kereszt súlya alatt lemondással roskad magába, jövőt tapogató lépése pedig bálványok oltára elé sodorja, hogy bókolva előttük hajoljon meg. Bizony vétkeztünk ellened. Lázadoztunk akaratod ellen és megérdemelt sorsunk az ítélet rajtunk csattanó ostroma.

Mégis irgalmasságodhoz kiáltunk. Ne űzz el magadtól. Sőt, sorsdöntő elhatározás napjaiban add mindnyájunk ajkaira és szívébe az újulás egyetlen vallomását: mi és a mi népünk neked akarunk szolgálni. Ámen.

Budapest-Deák tér, 1946. január 1-én.

Ordass Lajos

A kerepesi, kistarcsai gyülekezetplántálás

A budapesti agglomerációban található Kerepes és Kistarcsa városokban körülbelül 22 ezer ember éli mindennapjait. A gyülekezetplántálói szolgálaton keresztül is hangzik feléjük a krisztusi örömhír. A folyamatosan növekvő településeken a nagy létszámú, erős római katolikus közösségek, illetve növekvő létszámú református, baptista felekezetek, a Hit Gyülekezete és a Golgota közösség mellett élünk, szolgálunk mi, evangélikusok is.

Az általam ismert adatok szerint közel 90 évre tekint vissza a helyi evangélikusok közösségi élete. Kistarcsán 1932. május 15-én tartották az első istentiszteletet az akkori Evangélikus Özvegy Papnék Otthonában (ma a Sztehlo Gábor Evangélikus Szeretetszolgálat nevet viseli), illetve rá két évre, 1934 pünkösd vasárnapján alakult meg a cinkotai gyülekezethez tartozó Kerepesi, Kistarcsai Fiókegyház. Az azóta eltelt időkben a hívek a nagytarcsai, illetve a csömöri gyülekezetek gondoskodását is élvezhették.

A 2011-es népszámlálási adatok szerint összesen mintegy négyszázan vallották magukat evangélikusnak a városokban. Adataim szerint ők zömmel Cinkotáról, Csömörről, Nagytarcsáról, illetve Nógrád megyéből származnak. Vannak, akik a mai napig tartják ottani gyülekezetükkel

a szoros kapcsolatot, illetve vannak olyanok is, akik már nem kötődnek a származási helyükön élő közösségeikhez. A gyülekezetplántálás szolgálata az összegyűjtés, további növekedés, önállósulás irányába tett lépésként indult el 2018

összesen *mintegy négyszázan vallották magukat evangélikusnak a városokban*

szepemberében. Munkánkban elsőként az idetelepült evangélikusokat keressük, gyűjtjük.

A gyülekezetplántálás szolgálata ugyanakkor túl is mutat a helyben lakó, 400 evangélikus összegyűjtésén. Azok felé is szól a hívásunk, hogy a gyülekezet közösségébe várjuk őket, akik még keresik helyüket, közösségüket, életüket.

Elsődleges célunk, hogy Kistarcsán tovább erősítsük a jelenlétünket, illetve hogy Kerepesen is elhintsük az evangéliumi magvakat. Örömteli tény, hogy ez a többes számú megfogalmazás nem pusztán nyelvtani fordulat. Bár a szolgálatok többségét én végzem, időközben segítőim, szolgatársaim is akadtak az elmúlt két évben.

Munkánkban eszközök, alkalmak tekintetében igyekszünk a régit és az újat egyaránt felhasználni.

A bejáratott, hagyományosnak nevezhető alkalmainkat kistarcsai otthonunkban, a Sztehlo Gábor Evangélikus Szeretetszolgálat kápolnájában tartjuk. Heti rendszerességgel gyülekezünk össze istentiszteleteken. Az átlagos létszámunk 30-35 fő körül mozog. Természetesen ennek a nagyobb részét az otthon lakói, illetve az ápolóik teszik ki, a „külsősök” 10-12 főt jelentenek. A gyülekezet vasárnaponkénti létszáma így válik teljessé. Szolgatársaim, a kántorok felkészülten szolgálnak, lendületesen kísérve, vezetve az énekeket. Itt tartjuk a hétközi, mindennapi áhítatainkat, és a kétheti bibliaóráinkat is.

Ami az újat, új alkalmakat illeti, azokat a „Sztehlón” kívül igyekszünk megszervezni. Az intézmény maga nagy stabilitást jelent az életünkben. Tény, hogy a születendő, alakuló közösségeknek egyik legfontosabb alapszüksége az állandó, biztonságos hely. Istennek hála, hogy bázisként tekinthetünk a szeretetintézményre, amelyhez kötődünk, és amelyhez a köztudat is köt minket. Kihívást jelent ugyanakkor az intézmény szociális mivolta. A látogatási tilalmak (a cikk írásakor a COVID-fertőzés veszélye miatt ismét bevezették) igencsak megnehezítik a találkozásokat. Mindemellett a fiatalok, illetve a fiatal családok közösségünkbe érkezése is nehézkes, ha az alkalmakon elsősorban gondozásra szoruló idősek vannak jelen. Ezért lépünk ki más, új területre is – új utakon.

A hitoktatást két iskolában és egy óvodában végzem. Kistarcsán növekvő létszámban (alsó tagozatban már 5-6 fő osztályonként) nyolc csoportban vagyunk együtt a hittanórákon. Hitoktató elődeimtől rendezett struktúrájú alkalmakat örökölhettem – ezúton is köszönöm fáradozásait. Az egy éve elindított óvodai hitoktatás is segített a számok alakulásában. A tanulók között vannak evangélikus, római katolikus háttérű, illetve esetenként még meg nem kereszttelt diákok. Bár többször én magam is szkeptikusan tekintettem az iskolai hitoktatásban megvalósítható missziói lehetőségekre, az elmúlt két év tapasztalata megerősítette bennem, hogy kistarcsai szolgálatomnak fontos alkalmi ezek. Jelenleg egy iskolás testvérpár keresztelésére készülünk, akik lelkes résztvevői a hittanóráinknak.

Kerepesen is reménykeltő a helyzet. Közel kétévnyi fakultatív, iskolában, a tanórák után tartott hitoktatás következtében idén elkezdődött az evangélikus hit- és erkölcsstan órák folyamata. Igaz, még csak egy órában egy gyermekkel, de az egykori délutános létszámok (4-12 fő) más, tanítási időn kívüli alkalmakat is tervezhetővé tehetnek. Nyilvánvaló, hogy az alkalmak iránti elköteleződéshez idő és türelem kell, viszont a kezdeti „mocorgások” eredménye már látható.

Kerepesen, ahol nincs intézményi kötődésünk, a legelső lépés voltaképpen a láthatóvá válás volt. A városi közösségi házban szerveztünk olyan nyitott, elköteleződést nem elváró programokat, amelyben megszólíthatóak, elérhetőek, megismerhetőek lehetünk. Így indítottuk útjára havi rendszerességgel az *Öröm-zene* alkalmunkat, ahova a zenélni, énekelni, beszélgetni szeretőket hívjuk és várjuk. Egyelőre a két szolgáltató családon kívül még nem csatlakozott hozzánk senki. Mint minden új dolognál, idővel itt is eldől, hogy sikeres volt-e a kezdeményezés, vagy másfelé kell lépünk. A lelkesedésünk mindenestre megmaradt.

Ugyancsak a Forrás Művelődési Házban szerveztük meg napközis táborunkat, adventi délutánunkat és karácsonyi rajzversenyünket is, hívogatva a kisebbeket. Ezeken az alkalmakon a gyermekeken keresztül próbálunk meg kapcsolódni a családokhoz, újabb szint hozva a városi programok forgatagába. A részvételi létszámok a kezdetekhez képest is biztatóak.

a születendő, *alakuló közösségeknek egyik legfontosabb alapszüksége az állandó, biztonságos hely.*

a kezdeti *„mocorgások” eredménye már látható.*

Ugyancsak a „láthatóvá lenni” célt szem előtt tartva jelentünk meg a városok különböző fesztiváljain, ünnepein, szabadtéri rendezvényein szolgálattal, illetve önálló sátorral. Havi rendszerességgel, mondhatni, már megszokott módon jelennek meg a helyi újságokban az

a legelső lépés voltaképpen a láthatóvá válás volt.

evangélikus cikkek is. A visszajelzések, hogy adott esetben hiányolják az elmaradt írásokat, mind azt mutatják, kezdik megismerni közösségünk itthonlétét, szolgálatát, üzenetét.

A kistarcsai Flór Ferenc Kórházban végzett kórházlelkészi szolgálatom is ide tartozik. A kétheti istentiszteletek, illetve a heti rendszerességű látogatások tapasztalatai, hogy a betegek és ápolók örömmel fogadják az irányukba történő szolgálattal. Csak ebben az intézményben közel 1200 Evangélikus Életet és 100 Bibliát osztottunk ki. Az evangélium hirdetésének szolgálatát végezzük ezzel is. A növekedést majd az Úr adja.

Kezdeményezéseinket olykor kudarcok is követik. Zsákutcának bizonyult például a környékbeli bevásárló áruházban történő megjelenésünk. Nagy reményeket fűztem ahhoz, hogy akár

Kezdeményezéseinket olykor kudarcok is követik.

csak az adventi nagy bevásárlások időszakában egy standdal, molinóval, pár széssel, csendesen, emberközeli módon megjelenhessünk a forgatagban – amolyan meghallgató, odafigyelő, mellé álló módon. A szervezéskor derült ki, hogy

az áruházlánc szabályzata szerint egyházak és politikai pártok semminemű tevékenységet sem végezhetnek belső vagy külső területükön. Ilyen is van.

Kerepesen és Kistarcsán is, mint minden más településen, a gyülekezetek szolgálatai kísérletezésekből állnak. Van, ami sikerül, van, ami (még vagy egyáltalán) nem. A nyitott és zárt ajtókat egyaránt Urunk adja – kegyelemből. Bőségesen megtapasztalhattam mindkettőt, akár csak a látogatásokkor is. Szüntelenül visszatérő, megtanulandó leckénk, hogy mind az evangéliumhirdetés, mind az örömhír terjedése kegyelem. A mi szemünkben amolyan türelemjáték. Bár

A nyitott és zárt ajtókat egyaránt Urunk adja – kegyelemből.

mi szolgálunk, annak eredménye nem tőlünk függ. Ami ránk bízott, az pusztán a kreativitással végzett hűség munkája. A többi Atyánk végzi a szíveinkben. Ő, „[a]ki mindent megtehet sokkal bőségesebben, mint ahogy mi kérjük

vagy gondoljuk, a bennünk munkálkodó erő szerint: azé a dicsőség az egyházban Krisztus Jézus által nemzedékről nemzedékre, örökkön-örökké.” (Ef 3,20–21)

A történészek feladata.

A Háló sorozat újabb kötetéről¹

Mirák Katalin (szerk.): Egyházvezetők 2. Nagy Gyula, Harmati Béla. Budapest, Luther Kiadó, 2020, 854 o. /Háló 3. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990./

Többszöri halasztás után 2020 áprilisának végén jelent meg az evangélikus tényfeltáró munka eredményeit dokumentáló könyvsorozat 3. kötete. A *Keresztyén Igazság* rendszeres olvasói számára, de talán remélhető, hogy általában az evangélikus egyház XX. századi történelme és/vagy jelenkori szolgálata iránt érdeklődők számára sem szükséges részletezni annak a 2005-ben kezdődött munkának a fontosságát, aminek újabb állomását jelzi e vaskos kötet megjelenése. A rendszerváltozás után 15 évvel, akkor is csak külső kényszerek hatására, végül mégis belső egyházi döntéssel kezdődött a munka, ami most már 15 éve zajlik. Jelentőségét számos, egyházunk felől nézve kívülről érkező elismerő szó is jelzi. Történelmi oldalról nemcsak az alapos, szakszerű munkát ismerik el, hanem a mostani kötet kapcsán például külön is kiemelik azt az újszerű módszertani megoldást, hogy az állambiztonsági és egyházi levéltárakból származó iratanyag összevetése mellett az érintett személyektől származó közvetlen információk, visszaemlékezések is belekerültek az adatgyűjtésbe és az elemzésekbe. Ez is az egyik markáns jele annak, hogy a tényfeltáró munka speciális egyházi szempontoknak is meg szeretne felelni.

A kötet két fő része két – sok szempontból hasonló pályát befutó – evangélikus egyházi vezető, Nagy Gyula (1918–2014) és Harmati Béla (1936–) állambiztonsági kapcsolatait vizsgálja. Vagyis a tanulmányok száma a nagyobb terjedelem ellenére kisebb az előző kötetekben megjelent tanulmányok, nevesített témakörök számánál. Ugyanakkor a jelenleg hivatalban levő egyházi vezetés elvi támogatását és az egyházi, teológiai szempontok fontosságát jelzi most is az országos elnökség által jegyzett előszó, illetve ennek a kötetnek a függelékében is megtalálhatók a Magyarországi *Evangélikus Egyház Tényfeltáró Bizottságának* éves jelentései, az ezekkel kapcsolatban született zsinati határozatok, valamint a kötet használhatóságát jelentős mértékben könnyítő névmutatók.

A kötet szerzői Kertész Botond és Mirák Katalin történészek. Az előbbi dolgozta fel Nagy Gyula, az utóbbi Harmati Béla állambiztonsági érintettségének dokumentumait. Az egyházi tényfeltáró bizottság harmadik történész tagja, Ittész Ádám szerepel még a kötetben nevesí-

a tényfeltáró munka speciális egyházi szempontoknak is meg szeretne felelni.

1 E fontos témáról két recenziót is közlünk. Egyiket most, Ittész András tollából, aki zsinati munkája során követi a tényfeltáró bizottság munkáját, a következő számunkban megjelenő recenziót pedig egy történésztől, Guóth Emiltől kértük. (szerkesztő)

tett munkatársként (lektorként, illetve a Nagy Gyulához köthető dokumentumgyűjtemény egyik összeállítójaként). A kötet másik lektora egy neves külsős szakember, Vörös Géza, akinek érdemi közreműködését több, lábjegyzetben olvasható köszönetnyilvánítás is jelzi.

A kötetben vizsgált két személy egyházi pályájának hasonlóságát messze nemcsak a rendszerváltozás előtti néhány évben párhuzamosan, egymás mellett végzett püspöki szolgálat jelzi, hanem legalább ennyire az is, hogy mindketten hosszú évekig voltak – időben gyakorlatilag egymást váltva – egyházi külszolgálatban Genfben. Talán nem ennyire jelentős, de nem is elhanyagolható párhuzam, hogy mindketten teológiai oktatók is voltak, Nagy Gyula hosszabban professzori, Harmati Béla rövidebb ideig helyettes tanári munkakörben. Ezek a külsődleges életrajzi adatok, ha nem bizonyítják is, de alátámasztják azokat a pozitív személyes minősít

a külsődleges életrajzi adatok ... alátámasztják ... a pozitív személyes minősítéseket

téseket (tehetséges, jó felkészültségű, idegen nyelveken is jól kommunikáló stb.), amelyeket a kötet szerzői mindkettőjükéről fontosnak tartottak megemlíteni.

Jelen kötet fókuszában azonban természetesen nem az említett nyilvános életrajzi adatok állnak, hanem hogy a szocialista Magyarország állambiztonsági szervei a hatvanas években mindkettőjükre olyan, általuk reakciónak nevezett egyházi személyekként tekintettek, akiket a saját oldalukra állíthatnak, és ezt a saját értékelésük szerint sikeresen meg is valósították. Hosszú időn át foglalkoztatták mind Nagy Gyulát, mind Harmati Bélát, elsősorban külügyi vonalon. Mindezek következtében nemcsak a nemzetközi egyházi szervezetek tanulmányi munkájában, az 1984-es budapesti LVSZ-nagygyűlés előkészítésében, illetve Káldy Zoltán LVSZ-elnökké választásában játszott szerepük minősíthető egyformán jelentősnek, hanem számos további párhuzam azonosítható pályájukon. Mindketten több fedőnéven is nyilván voltak tartva

számos további párhuzam azonosítható pályájukon.

titkos állambiztonsági kapcsolatuk idején. Egy idő után mindkettőjüket titkos munkatársként (tmt) tartották nyilván, ami a belügyi rendszerrel való korábbi együttműködésük pozitív

minősítésének jele. Tevékenységükkel a belügyminisztérium (BM) ún. belsőreakció-elhárítást végző III/III. csoportfőnöksége mellett – közvetve vagy közvetlenül – a hírszerzést végző III/I. csoportfőnökséget is szolgálták. S végül a nyolcvanas években – bár 5 év eltéréssel – mindketten állami megítélés szerint is elfogadhatóak, sőt inkább alkalmasak voltak arra, hogy a kádári Magyarország belső konszolidációját erősítő egyházi vezetők legyenek.

Életpályájukon azonban nyilvánvalóan önmagában a 18 évnyi életkorbeli különbségnek is jelentős eltéréseket kellett okoznia, és ezek között talán a legjelentősebb, hogy míg Nagy Gyula püspöki szolgálata 1990 elején lezárult, Harmati Béláé egészen 2003-ig tartott, vagyis nagy része a politikai rendszerváltozás utáni időszakra esett. Ez a tény püspöki szolgálatuk össze-

a 18 évnyi életkorbeli különbségnek is jelentős eltéréseket kellett okoznia

hasonlításánál már értelemszerűen alapvető különbséget jelentene, de a *Háló 3.* kötetnek ilyen jellegű feldolgozás – a tényfeltáró bizottság feladatkörének meghatározása értelmében – nem volt feladata. Püspöki szolgálatuk idejéből is csak az állambiztonsági iratok tükrében megjelenő részletek kerülnek bemutatásra és elemzésre. Nagy Gyula esetében ez a továbbra is meghatározó külügyi témák mellett kis számban, de a rendszer működését mégis jól illusztráló módon több belső egyházi témát jelent (pl. 1983-ban egy nyári tábor, 1986-ban a levéltári anyagokhoz való hozzáférés vagy 1987-ben a *Testvéri szó* aláírói közötti nézeteltérések ügye). A sok külügyi témájú dokumentum jelentős részéről elmondható, hogy számos esetben az egyébként is elkészített, esetenként nyilvános anyagok kerültek be az állambiztonság iratai közé is, azonban Nagy Gyula esetében markáns példák mutatják, hogy nem egyszer többféle változatban készült el egy beszámoló, és ez sajnos jelenthette azt is, hogy az állambiztonságnak fedőnéven átadott információk voltak a bővebbek.

Nagy Gyulával szemben, akinek három ún. munkadossziéja maradt fenn, Harmati Béla kapcsán összességében is jóval kevesebb közvetlen dokumentum található meg az állambiztonsági iratokat őrző levéltárban. Az ő munkadossziéit feltehetőleg megsemmisítették. A hatvanas években adott itthoni jelentések számánál az ő esetében is sokkal több a külügyi tárgyú irat, püspöki szolgálatának idejéből azonban alig maradt fenn néhány információ. Ezen töredékes információk között azonban nem elhanyagolható a III/I. csoportfőnökségtől a III/III-hoz történt „visszaadásához” kapcsolódó 1988. januári titkos kiténtetése és megjutalmazása. Ennek kapcsán is elismerően lehet megemlíteni azt a Mirák Katalin tanulmányában különösen sok ponton felbukkanó kutatói hozzáállást, ami egy apró levéltári adat mellé odahelyezi a történésnek – az állambiztonsági működés rendszerének átfogó ismeretére támaszkodó – általános leírását, valamint az érintett személy, jelen esetben Harmati Béla által elmondott vagy leírt személyes emlékeket.

Lényeges a könyv két része közötti terjedelmi különbség: a *Nagy Gyula ügynöki tevékenysége* című rész 187 oldal, amelyből 111 oldal a közvetlen dokumentumközlés és lajstromozás, míg a *Harmati Béla egyházi szolgálata és állambiztonsági működése emlékek és iratok tükrében* című rész 579 oldal, amelyből 149 oldal a nagyrészt fakszimilében közölt és részben csak áttételesen Harmati Bélához kötődő dokumentumok (pl. sokoldalas listák) terjedelme. A terjedelmi különbségnél azonban talán még markánsabb az az eltérés a két rész között, amit a személyes emlékek megjelenése, és azoknak a történelmi elemző munka alapanyagába való beemelése jelent.

Az érintett részletesebb megszólalása vagy meg nem szólalása minden bizonnyal a két személy életkorbeli különbségéből is adódott. A rendszerváltás utáni, de az egyházi tényfeltáró munka elkezdését megelőző 15 év során az állambiztonsági érintettség bármilyen formában való felbukkanása esetén vagy hallgatott, vagy hártott a kötetben szereplő két püspök, hasonlóan más, a korábbi rendszerben is vezető pozícióban levő egyházi vezetőkhez. Mire megkez-

Lényeges a könyv két része közötti terjedelmi különbség:

dődött a tényfeltáró bizottság tevékenysége, Nagy Gyula kimondottan idős lett, és feltehetőleg életkora is befolyásolta, hogy nem igazán tudott szembesülni állambiztonsági kapcsolatainak igazi súlyával. Legalábbis az olvasónak ez az összbemomása Kertész Botond tanulmánya, illetve a 2009-es beszélgetésüknek a dokumentumok között szereplő leirata alapján. Eszerint mindenre csak úgy tudott tekinteni, mint amivel valójában az egyháznak szolgált, és semmilyen tekintetben nem ártott. Lutheránus teológustól különös csengése van a többszörösen megisméltelt válaszában, amit állambiztonsági kapcsolatának utólagos megítélésére vonatkozó kérdésre adott: „nem tehettem másképpen” (113. old.). A tanulmány írója, aki pedig a közölt beszélgetésből is érzékelhetően (és mint Nagy Gyula személyes iratanyagának egyházi levéltári felelőse is) kimondottan jó kapcsolatban lehetett idős interjúalanyával, természetesen erősen árnyalja ezt a képet. Nevesíti a dokumentumokból kiderülő, nehezen vállalható tényeket, és történelmi

összértékelését is azzal zárja, hogy Nagy Gyulának a vezetői felelősség vállalásával együtt azt is vállalnia kellett, hogy – abban a történelmi környezetben – nem maradhatott teljes egészében az „egyház embere”.

nem maradhatott teljes egészében az „egyház embere”.

Számos állambiztonsági érintettségű egyházi személytől lehetett már hallani/olvasni, hogy személyekről sosem jelentett. E kötet dokumentumai is jól példázzák, hogy ha valakinek az emlékeiben ez valóban így él is, egy hosszú állambiztonsági kapcsolat alatt ez szinte elképzelhetetlen volt. S ha a dokumentumok maguk sokszor azt mutatják is, hogy jóindulatúan próbált nyilatkozni egy informátor valakiről, azt már nem tudta befolyásolni, hogy az egyházzal kapcsolatban alapvetően ellenséges, az egyházat saját szempontjai szerint felhasználni akaró rendszer

mire, hogyan használja az általa adott információt. De ami ennek a kötetnek talán még fontosabb tanulsága, hogy a magyar titkosszolgálat (együttműködve a „baráti szocialista országok ÁB-szerveivel”) hogyan tudott informálódni a nemzetközi egyházi szervezetekről, illetve

A kötetben szereplő mindkét személy állambiztonsági tevékenységének ez volt a súlypontja.

hogyan próbálta és tudta is befolyásolni azokat az ott dolgozó egyházi embereken keresztül. A kötetben szereplő mindkét személy állambiztonsági tevékenységének ez volt a súlypontja. Ők akkor, elfogadva a kétpólusú világrendszer létét, azt másokkal együtt a ma már tudottnál sokkal hosszabbnak feltételezve vállaltak olyan – bizonyára számukra is sokszor kényelmetlen – feladatokat, amelyekkel valójában a „nemzetközi ideológiai harc” résztvevői lettek. Fontos azonban azt is látni, hogy a Svájcban működő nemzetközi szervezetek, így feltehetőleg az egyháziak is valóban sok ország titkosszolgálatának célpontjai lehettek, és nem csak a szovjet

érdekszférából. A szálak összekuszáltságának példájaként is felfogható viszont a könyvben Paul Hansennek, az LVSZ egykori dán Európa-titkárának magyar titkosszolgálati érintettsége.

a „nemzetközi ideológiai harc” résztvevői lettek.

Harmati Béla visszaemlékezéseinek több részlete is hozzá kapcsolódik. Ezek között talán nem is az a regénybe illő részlet a legmegdöbbentőbb, amikor Hansen fedőnévének konspiratív körülmények között történő átvételét kellett intéznie, hanem amikor elmondja, hogy 1991-ben(!) hogyan kereste a lehetőséget a már nyugdíjas Paul Hansen, hogy négyszemközt szót váltson vele, az akkor aktív püspökkel, és egyeztethessék, melyiküknek milyen ígéretet tett a magyar titkosszolgálat a rendszerváltozás körüli elbocsátásukkor.

Nem tudhatjuk pontosan, hogy a politikai rendszerváltozás utáni időszakban, 13 év aktív püspökség és 17 évnyi nyugdíjas időszak alatt mikor milyen gondolatai és érzései voltak Harmati Bélának az állambiztonsági kapcsolatairól. Tudhatjuk azonban, hogy elkezdte – egyelőre az interneten – közreadni saját visszaemlékezéseit, és a *Háló 3.* kötetből is kiderül, hogy az utóbbi években mennyit változott a hozzáállása a kérdéshez. Noha e mostani kötet megjelenéséhez kapcsolódva is nyilvánosságra hozott egy nyilatkozatot, amelyben az egyházi tényfeltáró kutatás irányát tévesnek és hamisnak értékeli, a kezdeti ellenállása mégis feloldódott, és a 2008-as bizottsági megkeresés után őt 2017-ben újra felkereső kutatóval nyitott volt az együttműködésre. Mint a kötet róla szóló tanulmánya egyértelműen mutatja, a beszerzésétől kezdve az állambiztonsági kapcsolat végéig sok részlet az ő közreműködésével volt tisztázható. Mindemellett a nyilvánosság előtt is többször elmondta, hogy az utóbbi években többekkel kereste és keresi a találkozás lehetőségét, hogy életének lezárása előtt tisztázhassák korábbi vitáikat és megbékélhessenek. Talán ez a tiszteletre méltó hozzáállás is része lehet annak a gyógyító emlékezés néven emlegetett múltlezárásnak, amit ő az egyházi tényfeltárással szemben, az országos elnökség tagjai viszont a kötet előszavában az egyházi tényfeltárás céljaként oly hangsúlyosan említenek.

A Harmati Béláról szóló tanulmány kapcsán a szerzőnek, Mirák Katalinnak nemcsak azt a képességét kell kiemelni, hogy olyan bizalmat tudott kialakítani az általa kutatott személyben, aminek következtében a személyes emlékekkel kiegészítve megrajzolt kép sokkal teljesebbé vált, hanem azt a másik képességét is, amivel kontextusba tudta helyezni a legkisebb részleteket is. A sokéves kutatómunkája során összegyűlt tudásanyagát kitűnően használta, hogy mindezt rendszerben láttasson az olvasóval. Sok helyen használta a párhuzamokra való hivatkozás lehetőségét, amivel lényeges pontokon ki tudta egészíteni a töredékes levéltári adatokat, bár több helyen természetesen feltételezésekkel kellett élnie.

Ha a kötettel kapcsolatban néhány apró hiba észrevételezése mellett érdemibb kritikát is meg szeretnénk fogalmazni e recenzióban, ak-

az egyházi tényfeltáró kutatás irányát tévesnek és hamisnak értékeli, a kezdeti ellenállása mégis feloldódott

sok részlet az ő közreműködésével volt tisztázható.

kontextusba tudta helyezni a legkisebb részleteket is.

kor az éppen a helyenként talán túlzott részletezésre irányulhat. Az apró hibák között a valóban jelentéktelen számú sajtóhiba mellett néhány szó szerinti ismétlést okozó szerkesztési hibát lehet említeni. Ennél valamivel érdemibb problémának látom a második tanulmány nehezen befogadható méretét, amit részben bizonyos tartalmi ismétlések okoznak, részben pedig azok,

érdemibb problémának látom a második tanulmány nehezen befogadható méretét

a nagy rendszert vagy valamely oldalágát túl részletesen bemutató ismertetések, amelyek akár külön tanulmányokat is megérnének. Ezek között némelyek az egyházi kapcsolatok kutatói számára lehetnének különösen érdekesek, de például a BM III/III. Csoportfőnökségének 1986 és 1989 közötti parancsnoki értekezleteit leíró fejezet feltételezésem szerint sokkal szélesebb körben is. A Harmati Béla állambiztonsági érintettségét leíró és értékelő tanulmány is még jobban az érintett személyre fókuszálna, ha ezek a részletes ismertetések más publikációkban lennének olvashatók, és itt csak hivatkozás történe rájuk.

E kritikák ellenére a kötet elkészítőit nagy elismerés illeti meg az asztalra letett teljesítményükért. Közegyházi szempontból viszont az időzítésről érdemes még néhány szót szólni. Bár a tényfeltáró munka a felső egyházvezetői támogatottság mellett a folyamatos zsinati támogatottságot is megkapja, nem zárható ki, hogy vannak, akik örülnek az elhúzódnak. Véleményem szerint azonban ez sem befelé, sem kifelé nem szerencsés. A *Háló* 2. kötete 2014 lelegején jelent meg, és épp e mostani, 3. kötet dokumentálja, hogy az annak az évnek a novemberében készült bizottsági jelentés – a Luther Kiadóval való egyeztetésre is hivatkozva – 2016 végére prognosztizálta a következő kötetet. Ehhez ké-

Közegyházi szempontból viszont az időzítésről érdemes még néhány szót szólni.

pest jelent meg a kötet többszöri csúszással végül idén, 2020 tavaszán. Ez azért is sajnálatos, mert egyrészt valószínűleg az egyházi közvéleménynek is befogadhatóbb lenne több kisebb terjedelmű publikáció, másrészt mert igaz ugyan, hogy a történészi munka a jellegénél fogva (a titkosított levéltári források későbbi kutathatósága miatt különösen is) hosszú-hosszú ideig folytatható, de az 1945 és 1990 közötti időszakra vonatkozó nevesített tényfeltáró kutatást jó lenne belátható időn belül lezárni. Erre az olyan esetek külön is figyelmeztetnek, mint például a sajtóban 2017-ben megjelent cikk Lehel László érintettségéről, amely azóta is többször újra a

az 1945 és 1990 közötti időszakra vonatkozó nevesített tényfeltáró kutatást jó lenne belátható időn belül lezárni.

figyelem középpontjába került, de az a tény is, hogy még az 1980-as évek végéhez közeledve is történtek új beszervezések az evangélikus lelkészek között.

Remélhetőleg újabb kutatók – külső munkatársként való – bevonása a tényfeltáró bizottság munkájába segíteni fogja a gyorsítást. Mindezek mellé azonban feltétlenül oda kell tenni a történészi munkát kiegészítő egyházi feladatokat. 15 évvel a tényfeltáró munka megkezdése

után is folyamatosan keresni kell ugyanis azokat az egyházi megoldásokat, amelyek emberileg nézve sikerre vihetik az egyházi tényfeltárást. Vagyis olyan megbékélés irányába tudnak vinni ebben a nagyon nehéz témában, ami az érintettek és minden egyháztag számára felszabadulást és megnyugvást jelent. Amikor az érintettek reálisan láthatják egykori tevékenységük súlyát, de megszabadulhatnak attól a büntudattól és/vagy szégyenérzettől, amit az 1990 előtt tett és a témával való belső viaskodásuk során azóta tett vagy nem tett cselekedeteik okoznak; mindenki másban pedig megmarad vagy feléled irántuk is az a szeretet, amit Krisztus a tanítványai számára parancsolt. Az egyház közösségét ide elvezetni azonban már nem a történészek feladata.

Mindezek mellé azonban feltétlenül oda kell tenni a történelmi munkát kiegészítő egyházi feladatokat.

”

Tudjuk, hogy voltak olyanok, akik tudatosan ártottak egyes embereknek és az egyház egészének, mások pedig – talán félelemből vagy más emberi gyengeségből, esetleg egyszerű opportunizusból fakadóan – több-kevesebb odaadással együttműködtek a titkosszolgálattal. Az eddig megismert adatok alapján azt mondhatjuk, hogy nagyon sok érintett volt egyszerre megfigyelt és megfigyelő: miközben el kellett szenvednie az állambiztonság zaklatását lehallgatások, titkos házkutatások és egyebek formájában, egy idő után vagy akár azzal párhuzamosan maguk is kaptak olyan feladatokat, hogy másokról jelentsenek, bizonyos folyamatokat szóban vagy írásban a hatóságok számára ismertté tegyenek. Az is elképzelhető, hogy valaki mintegy felvette a kesztyűt, mai szóval beleállt egy bizonyos helyzetbe, és úgy működött együtt a hatóságokkal, mert ezzel a maga módján egyháza javát kívánta szolgálni. A történelmi tapasztalat és maga ez a könyv is azt mutatja, hogy ezeket a talán jó szándékból vagy naivitásból fakadó döntéseket nem igazolta az idő.

(Részlet a könyv előszavából, melyet dr. Fabiny Tamás elnök-püspök és Pröhle Gergely országos felügyelő írt.)

Summary

Our Christmas issue opens with the *Good News of the season* from **Judit Steindl-Papp**: The Lord – who once was born as a child, who is the Redeemer and Lord of the whole world, who presents himself to us today too in His words and sacrament – is coming.

Following the sermon our publisher, **Pál Zászkaliczky**, Jun. commemorates *Lajos Ordass on the 75th anniversary of his inauguration as bishop* with some editorial news. The bishop's diary from the years of 1948-49 and 1956-58 will soon be published. This will be the first time these diary parts will be accessible to the public.

In our *Studies* column **György Gregersen-Labossa** writes about the Biblical and church historical basis of *putting up and bringing into service a Diaconate in the church*, emphasizing the need for such a service in our church today too. **József Tubán** brings the topic of the service in the armed forces, within theological connections. He is looking for the answers to exciting questions of the topic, questions like "Can a Christian hold a gun at all?"

In our column titled *Building communities* **Ákos Eszlényi** gives an account of his service in *Kerepes and Kistarcsa* where he is serving as missionary pastor. We can read about the struggles and disappointments of his work, but also about the joys and the source which gives strength every day to continue the service.

In our Book review column **András Ittész** presents the *latest volume of the "Háló" ("Network") series* which is about the network activity of two bishops: the late Gyula Nagy, and that of retired bishop, Béla Harmati. We also bring some quotations from the book.

As a Christmas present we bring *two prayers from Lajos Ordass*, which – to our knowledge – haven't been published before.

We wish our Readers a blessed Christmas season. Let God enable us to focus on the center of the season, even amongst the pandemic: on the birth of our Redeemer, Jesus Christ.

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Weihnachtsnummer verkündet **Judit Steindl-Papp** die *Freudenbotschaft des Festes*: Der Herr kommt, der einst als Kind geboren wurde, der Erlöser und Herr der Welt ist, der in seinem Wort und in den Sakramenten auch heute unter uns tritt.

Nach der Predigt erinnert der Herausgeber unserer Zeitschrift, **Pál Zászkaliczky d. J.** an den *75. Jahrestag der Amtseinführung von Lajos Ordass als Bischof*, und informiert darüber, dass das Tagebuch von Ordass von 1948–49 und 1956–58 bald herausgegeben wird. Damit können die Leser ein Buch in die Hand nehmen, das nun zum ersten Mal veröffentlicht wird.

In unseren Studien schreibt **György Gregersen-Labossa** über die biblischen und kirchengeschichtlichen Grundlagen der *Aufstellung und Arbeit des Diakonats in der Kirche* und betont, dass dieser Dienst auch heute in unserer Kirche benötigt ist. **József Tubán** stellt die *Fragen des Militärdienstes in biblischen und theologischen Zusammenhängen*. Er sucht nach Antworten auf spannende Fragen zu diesem Thema, z.B. ob ein Christenmensch überhaupt Waffen ergreifen darf.

In der Rubrik *Gemeindeaufbau* stellt **Ákos Eszlényi** seinen *Dienst in den Gemeinden in Kerepes und Kistarcsa* uns vor. Wir können die Schwierigkeiten und Misserfolge, aber auch die Freuden dieser Arbeit kennenlernen und die Quelle, die ihm die Kraft gibt, seinen Dienst jeden Tag fortzusetzen.

In einer *Buchrezension* präsentiert **András Ittész** den *neuesten Band der Reihe „Netz“*, in dem die Netzwerkaktivitäten der Bischöfe Gyula Nagy und Béla Harmati erörtert werden. Wir bringen auch einige Zitate aus dem Buch.

Als Weihnachtsüberraschung veröffentlichen wir zwei Gebete von Lajos Ordass, die unseres Wissens noch nie erschienen sind.

Wir wünschen unseren Lesern und Leserinnen gesegnete Weihnachten! Möge Gott uns geben, dass wir trotz der Virusgefahr noch besser auf den Mittelpunkt des Festes konzentrieren können: Auf die Geburt unseres Herrn und Erlösers Jesus Christus.

E számunk szerzői

Eszlényi Ákos lelkész – Kistarcsa, Kerepes

Gregersen-Labossa György lelkész – Budapest

Dr. Ittzés András egyetemi docens, matematikus –
Budapest

Steindl-Papp Judit lelkész – Szombathely

Tubán József lelkész – Csorna

ifj. Zászkaliczky Pál matematikus, felelős kiadónk
– Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittzés J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A **keresztény igazság** egy szám ára 880 Ft, az éves előfizetés 3500 Ft, külföldre 7000 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Karácsonyi számunk kezdetén **Steindl-Papp Judit** *hirdeti meg az ünnep örömhírét*: Az Úr jön, aki egykor gyermekként megszületett, aki a világ Megváltója és Ura, aki ma is közénk lép igéjében és a szentségekben.

Az igehirdetés után kiadónk, **ifj Zászkaliczky Pál** emlékezik meg *Ordass Lajos püspökké iktatásának 75. évfordulóján* arról, hogy Ordass naplójának 1948–49-es, valamint 1956–58-as évekről szóló része hamarosan kiadásra kerül. Ezzel olyan könyvet vehetnek kezükbe az olvasók, mely most fog először nyilvánosságot kapni.

Tanulmányaink között **Gregersen-Labossa György** arról ír, hogy milyen bibliai és egyháztörténeti alapjai vannak a *diakonátus felállításának és működésének az egyházban*, s hangsúlyozza, hogy ma is szükség van erre a szolgálatra egyházunkban. **Tubán József** *a katonai szolgálat kérdéseit veti fel bibliai, teológiai összefüggésekben*. Izgalmas kérdésekre keresi a választ e témában, pl. arra, hogy foghat-e egyáltalán fegyvert egy keresztény ember.

Gyülekezetépítés rovatunkban **Eszlényi Ákos** mutatja be a *kerepesi és kistarcsai gyülekezetplántáló szolgálatát*. Megismerhetjük ennek a szolgálatnak a nehézségeit, a kudarcait, de az örömeit is, s azt a forrást, mely minden napra erőt ad a szolgálat folytatására.

Könyvismertetés rovatunkban **Ittész András** bemutatja a *Háló című sorozat legújabb kötetét*, mely Nagy Gyula és Harmati Béla püspökök hálózati tevékenységét tárgyalja. Néhány idézetet is közlünk a könyvből.

Karácsonyi meglepetésként pedig *két imádságot adunk közre Ordass Lajostól*, melyek tudomásunk szerint még nem jelentek meg korábban.

Áldott karácsonyi ünnepet kívánunk Olvasóinknak! Adja meg Isten, hogy a vírus-veszély közepette még inkább tudjunk az ünnep középpontjára figyelni: Megváltó Jézus Krisztus Urunk megszületésére.